

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SENEDDE 'ULUVV - NUZÛL VE

'AVÂLÎLER

" Yüksek Lisans Tezi "

A h m e t Y Ü C E L

Danışman:

Prof. Salih T U Ğ

İ s t a n b u l - 1986

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	1
Kısaltmalar	3

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

HADİSİN YAPISI VE İSNAD

I. HADİS VE HADİSİN YAPISI	5
A. Hadis	5
B. Hadisin Yapısı	6
II. İSNAD	9
A. Sahâbede hadis ve isnâd	10
B. İsnâdın sistemli hale gelmesi	15
Değerlendirme	16

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

SENEDDE 'ULUVV VE NUZUL

I. SENEDDE 'ULUVV'	19
A. Sahâbe devrinde 'âli isnâd arama faaliyetleri	20
B. Daha sonraki devirlerde 'âli isnâd arama faaliyetleri	24
C. 'Alî isnâdın kısımları	27

1. Mutlak 'âli isnâd	27
2. Meşhur hadîs imamlarına yakınlıktan dolayı 'u- luvv	32
3. Kütüb-i sitte gibi mûtemed hadîs kitaplarının rivâyetine nisbetle olan 'uluvv ('uluvv-i nis- bî)	34
a. Muvâfakat	35
b. Bedel	36
c. Müsâvât	37
d. Musâfaha	39
4. Râvinin önce vefat etmesinden dolayı olan 'u- luvv	39
5. Tekaddüm-ü sema'dan dolayı olan 'uluvv	41
II. SENEDDE NUZUL	44
III. DEĞER AÇISINDAN 'ÂLİ VE NÂZİL İSNÂDIN MUKAYESESİ	45
Değerlendirme	49
IV. 'ÂLİ VE NÂZİL İSNAD BAKIMINDAN HADİS KİTAPLARI	51

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

'AVÂLİLER VE MÜELLİFLERİ

'AVÂLİLER	54
A. Göremediğimiz 'avâlifler ve müellifleri	56
B. Görme imkanı bulduğumuz 'avâlifler ve müellifleri	73
SONUÇ	81
BİBLİYOGRAFYA	83

Ö N S Ö Z

İslâmın bütünüyle anlaşılabilmesi için, sünnet bilgisi zarûridir. Zira Hz. Peygamber (s.a)'in sünneti, ilâhî kitap olan Kur'an-ı Kerim'in açıklamasıdır. Bu yönüyle İslâmın ikinci kaynağı olan sünnet, Hz. Peygamber (s.a)'in söylediği, yaptığı ve tasvip ettiklerini içine alan metin ile onun sıhhatini garanti eden sened olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir.

İsnâd, medâr-ı ilm-i hadîs (hadîs ilminin üzerinde döndüğü temel) olarak kabul edilmiştir. Hadîs usûlçüleri, sened ve metni çeşitli yönleriyle incelemeye tabî tutmuşlardır. Ve herbiri için mustakil ilim dalları teşekkül etmiştir. Dün olduğu gibi bugün de hadîslerin sıhhatlerinin tesbitinde, en büyük âmil râvîler ve senedler olacaktır. Bu önemine uygun olarak tezimizde "'uluvv-nuzûl ve 'avâlifler" konusu tercih edilmiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada, birinci bölümde hadîsin yapısı ve isnâd ana hatları ile incelenmiştir. İkinci bölümde senedde 'uluvv ve nuzul kısımlarıyla incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise tesbit edilebildiği kadarı ile 'avâlifler ve müellifleri verilmiştir. 'Avâliflerden bir kısmının muhteviyâtı hakkında bilgi verilirken, görme imkanı bulduklarımıza tavsifi ve özellikleri tanıtlmaya çalışılmıştır.

İlk iki bölümde konunun incelenmesinde usul kitaplarına kronolojik olarak müracaat edilmiştir. Son bölümde ise genellikle ricâl edebiyatından istifâde edilmiştir. Dipnotlarda müelliflerin hal tercemeleri ile ilgili bilgi alınabilecek biyografik kaynaklara işaret edilmiştir.

Dipnotlarda, şahıs ve kitab isimlerinde mümkün olduğu kadar kısaltmaya gidilmiş, tam şekilleri ve bir kısmının kısaltmaları bibliyografya listesinde gösterilmiştir. Şahıs ve müelliflerin isimlerinden sonra, parantez içinde ilk rakam hicri, ikincisi milâdî olmak üzere vefat tarihleri verilmiş, (v.) veya (ölm.) gibi bir kısaltma konulmamıştır.

Bu araştırma boyunca başlangıçtan beri büyük yardımlarını gördüğüm, çalışmalarımı denetleyen ve yol gösterici uyarılarını esirgemeyen muhterem hocalarım Prof. Dr. Salih Tuğ, Yrd. Doç. M. Yaşar Kandemir ve Yrd. Doç. İ. Lütfi Çakan'a şükranlarımı sunmayı zevkli bir vazife bilirim.

Ahmet Yücel

İstanbul-1986

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	adı geçen eser
b.	İbn
bk.	bakınız
c.	cilt
Fak.	Fakültesi
h.	hicri
Köp ktp.	Köprülü kütüphanesi
ktp.	kütüphanesi
mc.	mecmua
Mil.Emr. ktp	Millet Ali Emiri kütüphanesi
mtrc.	mütercim
nr.	numara
nşr.	neşir, neşir eden
r.a.	radıyallahu anh
s.	sayfa
s.a.	sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	sayı
trc.	tercüme
ts.	tarihsiz
Ü.	Üniversitesi
vr.	varak

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

HADİSİN YAPISI VE İSNAD

I. HADİS VE HADİSİN YAPISI

A. HADİS:

Hadîs, sözlükte eskinin zıddı yeni anlamına geldiği gibi; söz, haber mânâlarına da gelir.¹ Bu kelimedden türeyen bazı fiiller "haber vermek" ve "nakletmek" anlamlarına gelmektedirler. Nitekim "...O halde onun gibi bir söz getirsinler"², "Artık Allah'dan ve O'nun delillerinden sonra hangi söze inanırlar?"³ ve "Mûsa'nın haberi sana gelmedi mi?"⁴ âyeti kerimelerinde geçen " حديث " kelimesi "söz ve haber" anlamında kullanılmıştır. "Rabbinin nimetlerini tahdîs et (anlat)"⁵ âyetinde ise fiil olarak "haber vermek" anlamında kullanılmıştır.

Terim olarak hadîs, Hz. Peygamber'in (s.a) söz, fiil ve takrirlerine denir.⁶ Bu anlamıyla hadîs bizzat Resûlullah (s.a) tarafından kullanılmıştır. Hz. Ebû Hureyre (r.a) tarafından sorulan bir soruya Hz. Peygamberin (s.a) vermiş olduğu cevapta geçen "hadîs" kelimesi, bunun en açık delilini teşkil etmektedir. Ebû Hureyre (r.a) "kıyâmet günü senin

1. İbn Menzur, Lisânu'l arab, c. II, s. 131

2. et-Tûr (52), 34

3. el-Câsiye (45), 6

4. Tâhâ (20), 9

5. ez-Zuhâ (93), 11

6. S. Salih, Mustalah, s. 3

şefaatine nâil olacak en mes'ud kimse kimdir yâ Resûlel-
lah? diye sorduğu soruya Hz. Peygamber (s.a) şöyle cevap
vermiştir: "Senin hadîse karşı olan iştîyâkını bildiğim
için bu hadîs hakkında hiç kimsenin senden evvel sual sor-
mayacağını tahmin ediyordum. Kıyâmet günü benim şefaati-
me nâil olacak en mes'ud kimse Lâilâhe illallah diyen kim-
sedir"⁷ Bu hadîste, hadîs lafzının herhangi bir izahdan
uzak olarak zikredilmesi, onun islâmın ilk günlerinde biz-
zat Hz. Peygamber (s.a) tarafından aynı mânâda kullanıldığ-
ını göstermektedir.⁸

Her ne kadar, sahâbeye ait söz, fiil ve takrirlere
isnâdının sahâbede son bulup (tevakkuf edip) Hz. Peygamber
re (s.a) ulaşmaması,⁹ sahâbe kavillerinin Hz. Resûle ait
olma ihtimalinden¹⁰ mevkufl hadîs denmişse de, hadîs denin-
ce genelde Hz. Peygamber'e (s.a) ait söz, fiil ve takrir-
ler anlaşılmaktadır.

B. HADİSİN YAPISI:

Herhangi bir hadîs incelenecek olursa, onun ilk ba-
kışta iki farklı bölümden meydana geldiği görülür: Sened ve

7. Buhârî, ilm, 33

8. Koçyiğit, Hadîs Tarihi, s. 11

9. İbnu's-Salah, Mukâddime, s. 51

10. Toksarı, "Sahâbe kavilleri", Erciyes Ü. İlâhi-
yat Fak. Dergisi, yıl: 1985, sayı: 2, s. 345

metin.

1. Sened: Sözlükte itimad etmek, dayanmak, dağa çıkmak manasında olan sened kelimesi, itimad olunan, dayanılan ve güvenilen anlamına da gelir.¹¹ Türkçede kullanılan sened de bu manaya uygun olarak bir borcun veya verilen bir sözün garantisi demektir.¹²

Hadis istilahında sened, her hadis metninin başında, hadisi rivâyet eden râvîlerin isimlerinden oluşan zincire denmektedir. Diğer tabirle hadis metnini bize ulaştıran tarik (râvîler zinciri) dir.¹³ Bu şekliyle sened, hadisin bize kimler aracılığı ile ulaştığını gösteren ve kendisine bağlı olan hadis metninin sıbhatini garanti eden kısımdır. Sened'e tarik ve vecih de denmektedir.

İleriki kısımda senedi, tarihi gelişimiyle işleyeceğimiz için burada bir misal ile yetineceğiz.

Sened'e misal:

حدثني ابن يحيى ابانا بن وهب قال اخبرني يونس عن ابن شهاب عن ابن سلمة

بن عبد الرحمن عن ابي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم.¹⁴

11. İbn Manzur, Lisânu'l-arab, c. III, s. 220-221

12. Koçyiğit, Hadis Istılahları, s. 379

13. Suyûtî, Tedrib, s. 5; Itr, Menhec, s. 344

14. Müslim, iman, 74

2. Metin: Sözlükte sağlam yer, sert ve yüksek yer parçası anlamına gelen metin,¹⁵ terim olarak hadîsin esas kısmına, yani bir konuyu, bir meseleyi, bir davranışı, bize aktaran ifadelere verilen isimdir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber'in (s.a) söylediği, yaptığı, tasvip ettiği şeyleri içine alan kısımdır. Hadîsin asıl kısmıdır. Senede, hadîsi doğru olarak nakletmeye yarayan bir vasıta denirse, metne de ulaşılması gereken asıl denilebilir.¹⁶ Yukarıda verdiğimiz senedin metni şöyledir:

قال : من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا أو ليصمت و من كان يؤمن بالله

واليوم الآخر فليكرم جاره ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه .

Mezkur sened ile metin birleştiretiği zaman tam bir hadîs elde edilmiş olur.

حدثني حرمة ابن يحيى انبا نا ابن وهب قال اخبرني يونس عن ابن شهاب عن ابن سلمة ابن عبد الرحمن عن ابي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرا أو ليصمت و من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه .

15. İbn Manzur, Lisânu'l-arab, c. XIII, s. 398

16. Suyûti, Tedrib, s. 6

Bana Harmele b. Yahya hadîs olarak söyledi: (Harmele dediki); Bize İbn-i Vehb haber verdi, O dedi ki: Bana Yunus haber verdi. (Yunus) İbn-i Şihabdan, O Ebu Seleme b. Abdірrahmandan, O Ebu Hureyreden, O'da Hz. Peygamber (s.a) den rivâyet etmişlerdir. Peygamberimiz (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kim Allaha ve ahiret gününe iman ediyorsa hayır söylesin veya sussun. Kim Allaha ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna ikram etsin. Kim Allaha ve ahiret gününe iman ediyorsa misafirine ikramda bulunsun.¹⁷

Hadîs usulcüleri, sened ve metni çeşitli yönleri ile incelemeye tâbî tutmuşlardır. Herbiri için mustakil ilim dalları teşekkül etmiş olan sened ve metinden biz bu tezimizde sened'i sadece 'uluvv ve nuzul açısından incelemeye tâbî tutacağız. Bu erada tarihî seyri içinde senedin doğuş ve gelişmesine de temas edeceğiz.

II. İSNAD

İsnâd, sözlükte dağın eteğinden zirvesine tırmanmak ve yükselmek, yahutta müteaddî olarak yükselmek anlamına gelir. Hadîs istilahında isnâd, sözü söyleyene nisbet etmek demektir.¹⁸ Başka bir deyişle, hadîs râvîlerinin isimlerini,

17. Müslim, iman, 74

18. Suyûtî, Tedrib, s. 5

birbirlerinden naklettiklerini gösterir bazı lafızlar kullanılarak sıralamaktır. Ancak sened ve isnâd hadîs bilginlerince eş anlamlı olarak da kullanılmıştır.¹⁹ Hadîs ilminde önemli yeri olan, gelişip sistemleşen isnâdı, asıl konumuza geçmeden ana hatları ile tarihi seyri içinde incelemek yerinde olacaktır.

a. Sahâbede hadîs ve isnâd:

Vahyin ilk muhatabı olan sahâbe, dînin ikinci kaynağı olan hadîsin daha sonraki nesillere aktarılmasında ilk ve en önemli rolü oynayan nesildir. Bu bakımdan esas konumuza geçmeden önce sahâbede hadîs öğrenimi, hadîs rivâyeti ile sahâbede isnâd faaliyetinden ana hatları ile bahsetmek, konunun daha iyi anlaşılmasına vesîle olacaktır.

Hz. Peygamber (s.a) Kur'an-ı Kerîmi vahiy kâtiplerine yazdırmış, hadîsleri hakkında ise ezberlenmesini ve başkalarına nakledilmesini emir ve teşvik etmiştir. Abdullah b. Mes'ud'un rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a) "Sözümü işitip olduğu gibi başkalarına tebliğ eden kimsenin, Allah yüzünü ağartsın"²⁰ buyurarak, hadîs rivâyetini teşvik etmiştir. Di-

19. a.g.e, s. 5; et-Tehânevî, Keşşâf, c. I, s. 631

20. İbn Mâce, Mukaddime, 18; Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 165

ger hadîslerinde ise "Burada bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsin"²¹, "Şimdi siz kavimlerinize dönecek ve benim hadîslerimi tebliğ edeceksiniz. Bir şeyler ezberleyen onu mutlaka başkasına tahdis (rivâyet) etsin..."²² buyurarak hadîslerinin tebliğ edilmesini emretmiştir.

Abdullah b. Abbas'ın, Ali b. Ebi Tâlib'den rivâyetine göre Resûlullah (s.a) onların da bulunduğu bir mecliste "Allahım benim halîfelerime rahmet et" diye dua etmiş, oradakilerin "Yâ Resûlellah halîfelerin kimdir?" diye sormaları üzerine "Benim hadîslerimi ve sünnetimi rivâyet ederek insanlara öğretenlerdir"²³ buyurarak sahâbenin dikkatini kendi hadîs ve fikirlerindâ yayılmasına çekmiştir.

Hz. Peygamber (s.a)'min bu teşvikine uygun olarak, sahâbe hadîs öğrenebilmek için azâmî gayreti göstermişlerdir. Bu uğurda Hz. Ömer (r.a) komşusu ile nöbetleştiği²⁴ gibi Berâ (r.a)'ın rivâyetine göre onlar duyma imkanı bulmadıkları hadîsleri işitenlerden alırlar, Hz. Peygamberi (s.a) işiten, işitmeyene öğrendiği hadîsleri tahdis eder-

21. Râmeburmuzî, a.g.e, s. 171

22. a.g.e, s. 172

23. a.g.e, s. 163; Hatib Bağdadî, Şeref, s. 31; Kâdî İyad, el-İlma', s. 17

24. Buhârî, ilim, 27

di.²⁵ En mahrem konuları bile Hz. Peygambere (s.a) sormak-
dan çekinmezlerdi. Sahâbe, sadece sormakla yetinmiyor, öğ-
rendiklerini muhafaza için kendi aralarında müzâkere ediyor-
lardı. Hz. Ali (r.a)'nin "Birbirinizi ziyâret ediniz, ara-
nızda hadîsleri müzâkere ediniz. Eğer böyle yapmazsanız ha-
dîsler yok olup gider!"²⁶ sözleri ile müzâkereye teşvik etti-
ği bilinmektedir. Hadîs öğrenmek için yapılan ilk seyahatle-
rin sahâbe tarafından yapıldığı da tarihî bir gerçektir.

Hadîs öğrenimi için hiçbir fedâkarlıktan çekinmeyen
sahâbe, hadîsi başkalarına duyurmak, tebliğ etmek için de
aynı istek ve aşkla hareket ederek Resûlullah'ın (s.a) du-
âsına nâil olmak istemişlerdir. Ebû Zerr (r.a) "Kılıcı en-
sime koysanız ve ben bilsem ki, kılıç beni kesmeden önce
Resûlullah'dan duyduğum bir kelimeyi tebliğ ve rivâyet ede-
bileceğim, muhakkak bunu yapardım"²⁷ demesi, sahâbenin ha-
dîs rivâyetine düşkünlüğünü göstermektedir.

Hadîs öğrenim ve rivâyetine son derece düşkün olan
sahâbe, özellikle hadîsleri rivâyet konusunda hassas dav-
ranmış, yanlışlıkla Resûlullah'a (s.a) yalan isnâd etmeme

25. Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 235

26. Hatib Bağdadî, Şeref, s. 94; Hâkim, Ma'rife, s.
141

27. Buhârî, ilim, 10

gayreti içinde bulunmuşlardır. Şüphesiz ki onları bu hassasiyete sevkeden Hz. Peygamberden (s.a) işittikleri şu hadislerdir: "Bile bile her kim bana yalan uydurarak isnâdda bulunursa, cehennemdeki yerine hazırlansın"²⁸, "Duyduğu herşeyi söylemesi yalan olarak kişiye yeter"²⁹ Nitekim Enes b. Mâlik (r.a) "hata etmekten korkmasa idim, Allah Resûlünden işittiğim herşeyi rivâyet ederdim"³⁰ demiştir. Zübeyr b. Avvam (r.a) da hadîs rivâyetinden çekinmiştir.³¹ Zeyd b. Erkam (r.a) ise kendisinden hadîs rivâyeti isteyenlere "biz yaşlandık ve hafıza kaybına uğradık gerçekden Allah Resûlünden hadîs rivâyeti güç bir iştir"³² demiştir.

Hadîs rivâyetine karşı hassas davranan sahâbiler, arkadaşları tarafından rivâyet edilen hadîslere karşı da titiz davranmışlar, zaman zaman hadîs rivâyet edenin rivâyetinin doğruluğunu isbata zorlandığı, rivâyet eden sahâbinin de kendisini tasdik edecek bir kimse arayıp bulmak mecburiyetinde kaldığına dair misaller sahâbe devrinde sıkça görülmektedir. Burada birkaçını vermekle yetineceğiz.

Ebû Bekir (r.a) bu konuda ihtiyatlı davrananların ilkidir. Nitekim ölen torunundan mîras almak üzere kendisine

28. Buhârî, ilim, 38; Ahmed b. Hanbel, c. I, s. 402

29. Müslim, Mukadime, 5

30. Dârimî, Mukaddime, 25

31. İbn Mâce, Mukaddime, 4; Ebû Davud, ilim, 4

32. İbn Mâce, Mukaddime, 3; Ahmed b. Hanbel, c. IV,

gelen kişiye Hz. Ebû Bekir (r.a) "Kitabullahda senin için bir hüküm bulamadım, Resûlullahın ise bu konuda bir şey söyleyip söylemediğini bilmiyorum" dedi. Vê etrafındakilere sordu. Muğfire b. Şu'be (r.a) kalktı Hz. Peygamberi, niyeye 1/6 verirken bizzat gördüğünü ve yanında bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a) ona "senin yanında başka kimse varmı idi?" dedi ve bir şahid getirmesini istedi. Muğfire b. Şu'beye Muhammed b. Mesleme şahitlik etti. Hz. Ebû Bekir (r.a) da kadına 1/6 verdi.³³

Hz. Ömer (r.a)'de, düşük cenin hakkında Resulullah'dan bir şey duyup duymadıklarını sahâbeye sorar, Muğfire b. Şu'be bu konuda Resûlullahın bir köle veya cariye ile hükmettiğine şahit olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Ömer, Muğfire'yi bu hadîsi Resûlullah'dan bizzat duyduğuna dair bir delil getirmeye zorlar. Nihâyet Muhammed b. Mesleme Resûlullah'dan bu hadîsi bizzat duyduğunu ifâde ile Muğfire'nin doğru söylediğine şehâdet eder.³⁴

Sahâbenin, birbirlerinin rivâyetlerini kontrol, tahkik ve tashih ettiklerine dair misaller çoktur.³⁵ Sadece Hz. Aişe (r.a)'nin yaptığı tenkid ve tashihler, Bedruddin Zerkeşî (794/1391) tarafından "el-İcâbe mestedrekethu Aişe ale's-

33. Hâkim, Ma'rife, s. 15; Ebû Zehv, Muhaddisûn, s.69

34. Müslim, Kasâme, 39; Ebû Zehv, a.g.e, s.70

35. bk. Accâc, es-Sünne kable't-tedvîn, s. 92-124; Ebû

Zehv, a.g.e, s. 69-72

sahâbe" adlı bir kitapda toplanmıştır. Bütün bunlar fiilî olarak sahâbe döneminde azımsanılmıyacak kadar yaygın bir şekilde isnâdın tetbîkini göstermektedir. Ancak bu devredki isnâdın amacı, yanlışlıkları önlemektir.

b. Isnâdın sistemli hale gelmesi:

Sahâbe devrinde tessebbüt faaliyeti olarak tezahür eden isnâdın, Hz. Osman (r.a)'ın şehid edilmesinden sonra sistemleştiği görülmektedir. Müslümanların parçalanmasına, siyâsî fırkalara ayrılmalarına sebep olan ve fitne diye adlandırılan, bu hâdiseden sonra Resûlullah adına yalan söyleme faaliyetleri çoğalmıştır. Zira her fırka kendi görüşünü hadîsle desteklemek mecbûriyetini hissediyordu.

Hz. Ali (r.a)'ye izâfe edilen "Bu ilmi (hadîsi) kimden aldığınıza bakın, zira o, dindir." ³⁶ sözü ile Muhammed b. Sîrîn'in (110/728) "Bidâyette isnâd sormuyorlardı. Ne zaman ki fitne zuhur etti, hadîs rivâyet eden kimselere, bize hadîs aldığınız kimselerin isimlerini söyleyiniz, demeye başladılar. Bakıyorlar, (ismi verilen râvî) eğer ehl-i sünnetten ise, hadîsini alıyorlar; ehl-i bid'attan ise hadîsini terk ediyorlardı" ³⁷ şeklindeki açıklamaları bize bu devrede isnâdın her-

36. Hatib Bağdâdî, Kifâye, s. 121

37. a.g.e, s. 122

kes tarafından sistemli bir şekilde kullanıldığını ve hadîsin lüzumlu bir kısmı haline geldiğini göstermektedir. Bu açıklamalardan sonra "hadîsleri ilk defa isnâd eden Zührî idi"³⁸ sözünü; "isnâdı yaygınlaştıran" şeklinde anlaşılmasının gerektiği açıktır.

Değerlendirme:

Isnâd ve isnâdın hadîse ilk tatbiki konusu müsteşriklerin özellikle ilgilendikleri bir konudur. Ceatâni, hicrî ikinci asrın birinci yarısında, Horovitz, hicrî birinci asrın üçüncü yarısında, Robson ise hicrî birinci asrın ortasına doğru isnâdın başlamış olabileceği kanaatindedirler.³⁹ Gerçek şudur ki; isnâdın amacı, sözün söyleyenine ait olduğunu tesbit etmek olduğu kabul edilirse, sahâbenin hadîs rivâyetindeki titiz davranışı, tessebbüt ve tahkîkini hadîse tatbik edilen ilk isnâd faaliyeti olarak kabul etmek gerekmektedir.⁴⁰ Sahâbedeki bu isnâd faaliyetinin esasen islamdan önce şiir ve hikâyeler⁴¹ ile Mekke ve Medînedeki bir şeyi isbat için müracaat edilen "yazılı bir vesîka ibrâzı" ile "şehâdet" vasıtalarında kullanıldığını ve daha önceki örfî uygulamanın islâmî ilimlere tatbiki ve geliştirilmesi olduğunu ileri sü-

38. İbn-i Ebî Hâtim, el-Cerh vet-ta'dîl, mukaddime, s.

20; Sezgin, Buharînin Kaynakları, s. 20

39. Sıddîkî, Hadîs Edebiyatı Tarihi, s. 123-125; Okıç,

Bazı Hadîs Meseleleri, s. 9-11

40. Polat, Mursel Hadîsler, s. 36

41. Koçyiğit, Hadîs İstılahları, s. 127; A'zamî, Studi-

es in early hadith literature, s. 112

renler de vardır.⁴² Şu var ki; sahâbenin adâleti (güvenilirliği), Kur'an ve sünnetle tesbit edilmesi bakımından sahâ - nin isnâdı kullanması, unutmama, yanlışlık gibi firâî zaafiyetlerden doğacak yanlışlıkları önlemeye yöneliktir. Bu sebeple sahâbede isnâd sistemleşmemiştir. Sahâbeden sonraki zamanlarda ise isnâdın amacı, yanlışlıkları önlemenin yanında, daha ziyâde Resûlullah (s.a) adına uydurulanları önlemektir. Hadîste kullanılan isnâd, islamdan önceki ibtidâî, örfî tabikatin islam ile mükemmelleşmiş ve sistemleşmiş olanıdır denebilir. Günümüzde ise senedin yerini "yazılı kaynaklar" almıştır.⁴³

42. Salih Tuğ, Kitabu'l-ilm, s. 23; A'zami, Studies in early hadith literature, s. 212.

43. Ali Yardım, Hadîs I, s. 164

İKİNCİ BÖLÜM

SENEDDE *ULUVV VE NUZUL

I. SENEDDE 'ULUVV ('ÂLÎ İSNAD)

'Âlî, sözlümte birinci babdan ism-i fâil olup masdarı 'uluvvdur. Yüksek olan nesneye denir.¹ Şan ve şeref sahibi kimseye 'aliyyu'l-kâ'b denir ki şerif mânâsınadır.²

Sözlük mânâsına uygun olarak, hadîs istilâhında 'Âlî, bir çeşit isnâdın sıfatı olur ve rivâyetin, gerek Hz. Peygambere (s.a) ve gerekse meşhur hadîs imamlarından birine veya sahib kitaplardan birinin rivâyatına, râvî sayısının azlığı dolayısı ile yakın olması halinde isnâdın kazandığı yüksek değeri ifade eder.³ Eğer bir isnadda yer alan râvîlerden herbirinin kendi cihetinden bilerek veya bilme-yerek bir hata yapabileceği düşünülürse, râvî sayısı çok olan isnadda hatanın artabileceği, buna karşılık daha az rical ile rivâyet edilen bir hadîste daha az hata yapılacağı tabiidir.⁴ Bu yönüyle 'uluvv, isnâda yüksek bir değer kazandırır.

'Âlî isnâdın hata ve illetten nâzil isnâda nisbetle daha uzak olması⁵, sahâbeden itibâren meşakkatli seyahatle-

1. ez-Zâvî, Tertîbu'l-kâmus, c. III, s. 305

2. Koçyiğit, Hadîs İstilâhları, s. 30

3. a.y.

4. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216

5. A. M. Şakir, el-Bâisu'l-hâsis, s. 136

re âmîl olmuş⁶, bir çok hadîs imamı da 'âlf isnâd talebini teşvik etmiştir. 'Âlf isnâd talebine verilen önemini ifade etmeleri bakımından sahâbeden itibaren bu amaçla yapılan seyahatlere, teşvik için söylenmiş sözlere burada temas etmek yerinde olacaktır.

A. Sahâbe devrinde 'âlf isnâd arama faaliyetleri:

Hız. Peygamberin (s.a) hayatında 'âlf isnâda örnek olarak Hâkim en-Nîsâburî (405/1014), Enes b. Mâlik'den şu haberi nakletmektedir: "Hazreti Peygambere herhangi bir şey sormakdan nehyolunmuştuk. Bu sebeple bir bedevînin ona gelip bazı şeyler sorması ve bizim de bunu dinlememiz hoşumuza gidiyordu. Bir gün bir adam geldi ve dediki: Ey Muhammed, bize habercin geldi ve senin Allah tarafından gönderildiğini söyledi; sen böyle diyormuşsun. Hız. Peygamber (s.a), evet doğru deyince bedevî suallerine devam etti ve Allah Teâlâ ile islâmın şartlarına dair bir çok soru sorup öğreneceğini öğrenip oradan ayrıldı.⁷ Hâkim en-Nîsâburî, haberi naklettikten sonra şu açıklamayı yapar: "Bu

6. Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 223.

7. Hâkim, Ma'rife, s. 5.

hadîs Müslim'in sahîhinde yer almış olup, 'âîî isnâd talebinin câiz olduğuna delâlet eder. Bedevî, Allah'ın üzerlerine farz kıldığı ibadetleri Hz. Peygamberin (s.a) elçisinden öğrenmiş olmakla beraber, bununla iktifa etmemiş, Hz. Peygamber (s.a)'in bulunduğu yere seyahat ederek elçinin haber verdiklerini bizzat onun ağzından işitmiştir!⁸ Bir kısım hadîs usulcülere, Hâkimin naklettiği bu haberde mezkur bedevî Dımâmin müslüman olmadan önce ve 'uluvv için değil şüphesini gidermek için veya müslüman olduktan sonra olduğu kabul edilse bile Dımâmin Hz. Peygambere (s.a) zandan kurtulmak için geldiğini bu sebeple bu haberin 'âîî isnâda delil olamayacağını ileri sürmüşlerdir.⁹ Ancak 'âîî isnâdan amacın, İbnu's-Salah'ın dediği gibi söylenen sözü hatasız elde etmek olduğu¹⁰ kabul edilirse, mezkur haberin de "şüpheyi gidermek" ve "zandan kurtulmak" amacıyla olmasından 'âîî isnâda delil gösterilmesinde bir mahzur olmasa gerektir.

Buna benzer seyahatler sahâbe devrinde de olmuştur.¹¹ Hâkim en-Nisâburî, Ebû Eyyub el-Ensârînin kendisi ve Mısır-

8. a.y.

9. Suyûtî, Tedrib, s. 360

10. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216

11. Hâkim, a.g.e, s. 7

da yaşayan Ukbe b. Amir'den başka Hz. Peygamber (s.a)'den işiten akranı kalmadığı için "Kim bir mü'minin dünyada ayıbını gizlerse (örterse) Allah da kıyâmet günü o kimsenin ayıbını örter" hadîsini ilk elden almak üzere Mısır'a gittiğini ve bu hadîsi sorup öğrendikten sonra tekrar Medine'ye döndüğünü nakleder ve şu açıklamayı yapar: "Ebû Eyyub, Resûlullah (s.a)'dan birçok hadîs işitmiş, ilk sahâbilerdendir. Bir hadîs için kendi akranından olan Ukbe b. Amire gitmiştir. Eğer Ebû Eyyub bazı sahâbeden işitmekle yetinseydi bu onun için mümkündür!"¹² Bu açıklaması ile Hâkim, Ebû Eyyûbun Mısır'a 'âlf isnâd talebi için gittiğini belirtir.

Sahâbeden 'âlf isnâd talebiyle seyahat edenlerden biri de Câbir b. Abdillâhdır. Sahâbî Abdullah b. Üneysin Hz. Peygamberden (s.a) rivâyet ettiği bir hadîsi bizzat onun ağzından işitmek için bir ay süren bir yolculuğa çıkmıştır. O sırada Şamda bulunan Abdullah b. Üneysin yanına gelen Câbir (r.a) ona: "Hazreti Peygamberden işitmediğim bir hadîsi rivâyet ettiğini öğrendim. Bu hadîsi işitmeden ikimizden birinin ölmesinden korktum ve sana geldim" diyerek hadîsi ondan dinlemiştir. Bu hadîsinde Resûlullah (s.a)

12. a.g.e, s. 8; Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s.

şöyle buyurmuştur: "İnsanlar kıyâmet gününde yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşredilirler. Sonra Rableri onlara uzaktakinin de yakındaki gibi işiteceği şekilde hitap ederek şöyle diyecektir: "Ben Mâlikim, kıyâmet gününün sahibiyim, ben kısas etmeden cennetlik hiç kimse cennete, zulmetmiş hiçbir cehennemlik de cehenneme giremez" buyurdu. Kaynaklar, Câbir b. Abdillah'ın 'âlf isnâd talebi için seyahat ettiğinde ittifak halindedir. Ancak seyahatin Mısır veya Şama ve hadîsin Ukbe b. Amir veya Abdullah b. Üneys'den alındığında ihtilaf vardır. Râmeburmuzî, İbn-i Abdilberr ve Hâkim Mısıra seyahat ettiğini rivâyet ederken, Hatib Bağdadî Şama gittiğini nakletmektedir.¹³

Kaynaklarda sahâbeden 'âlf isnâd talebi için seyahat edenlere misal olarak bunlar zikredilmektedir. Sahâbe döneminde 'âlf isnâd talebinin yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Sahâbe birbirine itimad ediyor, yanılmanın dışında ilk kaynağa müracaata ihtiyaç hissetmiyorlardı. Berâ b. Azib'den rivâyet olunan "Bizim hepimiz Resûlullah (s.a)'ın hadîsini işitmezdik, işlerimizle meşgul olurduk. Ancak insanlar yalın söylemiyorlardı, hadîsi dinleyen duymayana anlatırdı"¹⁴ haberi bu gerçeği ifade etmektedir. Enes b. Mâlik'den rivâ-

13. Râmeburmuzî, Muhaddis, s. 223; Hâkim, Ma'rife, s. 98; Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 225

14. Râmeburmuzî, Muhaddis, s. 235; Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. I, s. 117

yet olunan hâdise de bunu teyid etmektedir. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber (s.a)'den hadîs naklediyordu. Bir adamın "Sen Resûlullah'dan mı işittin?" demesi üzerine Enes (r.a) kızdı ve "Allaha yemin olsun ki size rivâyet ettiklerimizin hepsini Resûlullah'dan (s.a) işitmedik bazımız diğerlerine rivâyet etmiştir. Ancak hiçbirimiz diğerini (yalanla) itham etmemiştir."¹⁵ 'Âlf isnâd talebi, isnâd gibi zamanla fitnenin zuhuru, yalancılardan çoğalması gibi sebeplerle yaygınlaşmıştır.

B. Daha sonraki devirlerde 'âlf isnâd arama faaliyetleri:

Tek bir hadîs için sahâbe arasında görülen bu seyahatler, tâbi'ün neslinin yetişmesinden sonra daha çok artmış hadîsle meşgul olan bir çok tâbif, ilk kaynak olan ve muhtelif ülkelere dağılmış bulunan sahâbeleri teker teker ziyaret ederek onların Hz. Peygamber (s.a)'den işittikleri hadîsleri toplamaya başlamışlardır. Hz. Osman'ın şehit edilmesini müteakip ortaya çıkan siyâsî ihtilaflar bunların neticesinde doğan önce siyâsî daha sonra da itikâdî fırkalar kendi görüşlerini desteklemek için Resûlullah adına yalan

15. Hatib Bağdâdî, el-Câmi', c. I, s. 117-118

uydurmaya başlamışlardır. Çeşitli parti başkanları, birçok mezhep savunucuları, halife ve şeflenden menfaat koparmak isteyenler, hadîsin saffet ve sıhhatini zedelemeye yönelmişlerdir.¹⁶ Hadîse karşı girişilen bu olumsuz gelişmeleri önlemek için islâm âlimlerence hadîsde isnâd geliştirilmiştir.

Diğer taraftan islâm dîni yayılıp, islâm ülkelerinin genişlemesi neticesinde birçok sahâbî ülkenin çeşitli yerlerine dağılmıştır.¹⁷ Sahâbenin dağılması tabîî olarak Hz. Peygamber'den (s.a) öğrendikleri hadîslerin de bu geniş islâm ülkelerine yayılmasına sebep olmuştur. Tâbi'ün devri hadîşçileri, imkanları nisbetinde değişik şehirlerdeki sahâbîleri ziyaret ediyor, hadîsi ilk kaynağından dinliyor ve öğreniyordu. Nitekim tâbi'ündan Sa'îd b. Müseyyeb (94/712): "bir hadîs için günlerce seyahat ederdim"¹⁸ derken; Ebû Kılâbe (104/722) de "hiçbir işim olmadığı halde Medîne'de, sırf bir hadîsi daha önce duymuş olan bir şa-

16. Sıddıkî, Hadis Edebiyatı Tarihi, s. 64; M. Yaşar Kandemir, Mevzû Hadîsler, s. 31-61; Koçyigit, Hadîs Tarihi, s. 135-166

17. el-Hulî, Miftâhu's-sünne, s. 20

18. Râme'burmuzî, Mu'addis, s. 223; Hâkim, Ma'rife, s. 8; Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 226; S. Salih, Mustalah, s. 54

hısdan dinlemek için üç gün kaldım¹⁹ demektedir. İmam Sa'bî (109/727), öğrendiği üç hadîsi Hz. Peygamber (s.a)'den duyandan işitmek amacıyla Mekke'ye gitmiştir.²⁰ Tâbi'ûn döneminde yapılan bu seyahatler hakkında, Hatib Bağdadî "el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi' " isimli eserinde geniş bilgi vermektedir.²¹ Bu dönemdeki seyahat edenlerin isimlerini ise Râmehurmuzî "el-Muhaddisu'l fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâfi" isimli eserinde bildirmektedir.²²

Böylece sahâbe döneminde münferit örneklerine rastlanan 'âlif isnâd talebi, bu meşakkatli seyahatlerin en önemli amaçlarından biri olmuş,²³ zamanla yaygınlaşmış, sünnet olarak yerleşmiş,²⁴ Allah'a yakınlık olarak kabul edilmiş,²⁵ hadîs âlimlerinin ideâli olmuştur. 'Âlif isnâd için yapılan seyahatden alınacak sevap ile câriye azâd edip onu terbiye eden kişinin alacağı sevap eşit kabul edilmiştir.²⁶

19. Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 223; Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 226

20. Râmehurmuzî, a.g.e, s. 224

21. Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 223 vdd.

22. Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 229-233

23. Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 223

24. Hâkim, Ma'rife, s. 5; Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. I, s. 123; Nevevî, Takrib, s. 40

25. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216

26. Hâkim, Ma'rife, s. 7

C. 'Âlî isnâdın kısımları:

Hadîs alimleri, isnâdı 'âlî olup Resûlullah'a (s.a) yakın olan râvîlerden hadîs almak için seyahatler etmişlerdir.²⁷ Ancak her zaman Resûlullah'a (s.a) yakın olan isnâd-ları elde edemiyorlar, bu sebeple de sahâbe, tâbi'în ve büyük âlimlere yakın olan isnâdlara güveniyor, onları tercih ediyorlardı. Bu bakımdan 'âlî isnâd, Hz. Peygamber'e (s. a.) ve güvenilir hadîs imamlarına yakınlığına, bu yakınlığın nev'ine göre aşağıdaki kısımlara ayrılmaktadır.

1. Mutlak 'âlî isnâd

Senedinde bir çok râvînin yer aldığı başka bir senede nazaran, adetlerinin azlığı sebebiyle râvîleri Resûlullah'a (s.a) yaklaşan isnâddır.²⁸ Buna 'uluvv-u hakîkî denilmektedir.²⁹

Bu isnâddaki Resûlullah'a (s.a) olan yakınlık, Muhammed b. Eslem et-Tûsî'nin (242/856) ifadesine göre Allah'a yakınlık gibidir. Zira isnâdın yakınlığı, Hz. Peygambere (s.a) yakınlıktır; Resûlullah'a (s.a) yakınlık ise, Allah'a yakınlıktır.³⁰ Ancak burada hemen zikretmek gerekir

27. Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. II, s. 223

28. İbnu Hacer, Şerhu Nu'be, s. 31; Kaasımî, Kavâid, s. 108

29. Kaasımî, a.g.e, s. 108

30. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216

ki; hadîs alimleri, sadece râvîlerinin azlığı dolayısıyla bir isnâda 'âlf dememişler aynı zamanda bu râvîlerin güvenilir, adâlet ve zabt yönünden mükemmel olmasını, kısaca isnâdın zayıf olmamasını da 'âlf isnâdın en önemli vasfı olarak zikretmişlerdir.³¹ 'Uluvvün her nev'i sahih isnâdla gelmek şartıyla, isnâdların en değerlisi kabul edilmiştir. Zayıf isnâdla gelen 'âlf isnâdın bir değeri yoktur. İçerisinde sahâbeden hadîs işittiğini iddia eden yalancılardan İbn Hudbe, Dînar, Hıraş, Nu'aym b. Sâlim, Ya'lâ b. Eşdek ve Ebu'd-Dünya el-Eşec gibi bazı kimseler bulunan isnâdın râvî sayısı az da olsa hiçbir değeri yoktur.

Bunun aksine, içerisinde yalancı ve zayıf râvî bulunmayan nâzil isnâdlar, bu çeşit 'âlf isnâdlara tercih edilirler.³² Nitekim Hâfız Zehebî bu konuda: "Muhaddisin şu saydığımız adamlara yakınlık sebebiyle öğündüğünü görürsen, o kimsenin avamdan biri olduğunda şüphe etme"³³ demiştir.

'Uluvvün en üstün mertebesi olan 'uluvv-u mutlak, diğer tabirle Hz. Peygamber'e (s.a) olan yakınlık hakkında Hâkim Nisâburî, "İsnâdların 'âlf olanlarına gelince, bunlar avamın zannettiği gibi, râvî sayısı bakımından Hz. Peygamber'e (s.a) yakın olan isnâdlar değildir"³⁴ diyerek

31. a.g.e, s. 216; Suyûtî, Tedrib, s. 360; İbnü Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31.

32. Suyûtî, Tedrib, s. 360

33. a.y.

34. Hâkim, Ma'rife, s. 9

diğer hadîs usulcülerinden farklı bir görüş ileri sürmekte ve daha sonrakiler tarafından Hâkim'in bu görüşü benimsenmemektedir.³⁵ Hâkimin, râvî sayısı bakımından Hz. Peygamber (s.a)'e yakın olmasından dolayı 'âlf sayılmıyacak isnâdlara misal olarak zikrettiği 'âlf isnâdlar şunlardır:

a. Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ukbe eş-Şeybanî, Hadr b. Ebân el-Haşimî'den, O, Ebû Hudbe İbrahim b. Hudbeden O da Enes b. Mâlik'den rivâyet etti.

b. Ahmed b. Kâmil el-Kâdî, Ahmed b. Muhammed b. Gâlib'den, O, Abdullah b. Dînar'dan O da Enes b. Mâlik'den rivâyet etti.

c. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh es-Saffer, Ebû Ca'fer Muhammed b. Müslim el-Vasıtî'den, O, Musa b. Abdillâh et-Tavlî'den, O da Enes b. Mâlik'den rivâyet etti.

d. Şeyhlerimizden bir gurup Ebu'd-Dünya (Osman b. Hattab b. Abdillâh el-Mağribî)'den O da Ali b. Ebf Talib'den rivâyet etti.

Hâkim, bu dört senedi zikrettikten sonra içerisinde Hıraş b. Abdillâh, Kesir b. Süleym, Nuaym b. Sâlim b. Kenber bulunan hadîslerle, râvî sayısı az bile olsa övünü-

35. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216

lemiyeyeceğini ve ihticac edilemeyeceğini zikreder.³⁶

Hâkim'in verdiği bu misaller incelendiğinde birincisinde Ebû Hudbe İbrahim b. Hudbe, ikincisinde Abdullah b. Dinar, üçüncüsünde Musa b. Abdillâh et-Tavîl, dördüncüsünde ise Ebu'd-Dünya vardır. Bunların içerisinde bulunduğu isnâdların 'âlf olamayacağını daha sonraki usul âlimleri de zikretmişlerdir.³⁷ Şu halde Hâkim'in "İsnâdların 'âlf olanlarına gelince, bunlar avamın zannettiği gibi, râvî sayısı bakımından Hz. Peygamber'e (s.a) yakın olan isnâdlar değildir" sözünden râvîleri zayıf olan 'âlf isnâdları anlamak gerekmektedir. Verdiği misaller bunu göstermektedir. Hâkim'e göre 'âlf isnâd, râvîlerinin sayısına göre değildir. Râvî sayısı çok olan nice isnâd vardır ki 'âlfidirler. Nitekim Ebu'l Abbas Muhammed b. Ya'kub, Hasan b. Ali b. el-Amîrî, Abdullah b. Nemir, A'meş, Abdullah b. Murre, Mesruk, Abdullah b. Amr tariki ile rivâyet olunan "Dört şey vardır ki; bir kimsede bulunursa o kimse münafık olur. Kimde de bunlardan bir özellik bulunursa o kimsede de terk edinceye kadar münafıklıktan bir özellik vardır. Bunlar da kendisine bir şey emânet edildiği zaman hayânet etmek, söz söylerken

36. Hâkim, Ma'rife, s. 9-10

37. Suyûtî, Tedrib, s. 360

yalan söylemek, söz verdiğinde sözünü tutmamak, iddia ettiğinde hakdan ayrılmaktır" hadîsinin isnâdında yedi râvî vardır ve Müslimde rivâyet olunan bu hadîsin isnâdı 'âlidir. Zira buradaki yakınlık Süleyman b. Mihran el-A'meş'e (148/765) olan yakınlıktır ve hadîs el-A'meş'in hadîsidir; el-A'meş ise güvenilir hadîs imamlarından biridir. Böylece 'uluvv, sahîh rivâyette, hadîs imamlarından birine az râvî sayısı ile olan yakınlıktır.³⁸

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre, Hâkim 'uluvvu, yalnız hadîs imamlarından birine yakınlık olarak değerlendirilmekte, Hz. Peygamber'e (s.a) olan yakınlığı 'uluvv saymamaktadır. Teveihu'n-nazar müellifi Tâhiru'l Cezâirî'de aynı görüşü nakletmektedir.³⁹

'Âli isnâdlardaki râvî sayısı aynı sayıda olmamaktadır. Hz. Peygamber (s.a) devriinden uzaklaştıkça, hadîsçilerinde 'âli isnâdlarındaki râvî sayısı artmıştır. Hierî 179 yılında vefat eden Mâlik b. Enes'in 'âli isnâdı "sünâli"dir; yani İmam Mâlik ile Hz. Peygamber (s.a) arasında biri sahâbî diğeri tâbi'î olmak üzere iki râvî almıştır. Hierî 256 yılında vefat eden İmam Buhârînin en 'âli isnâdı ise "sünâli"dir.⁴⁰ Hierî 911 yılında vefat eden Celâlu'd-Din es-

38. Hâkim, Ma'rife, s. 10-11

39. Cezâirî, Teveh, s. 163

40. A. Nâim, Tecriid Tecemesi, c. I, s. 191; Koçyiğit, Hadîs İstilahları, s. 32

Suyûtî zamanında âlî isnâd on ikili olmuştur. Suyûtî konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu devirde bize ve bizim emsalimize sema' yolu ile ve muttasıl isnâdla sahib olarak gelen isnâdların en 'âlf olanları, bizimle Hz. Peygamber (s.a) arasında on iki râvîsi bulunan isnâdlardır. Arasına icâzet girmiş olanlar onbir vasıtelidir ki bu nevi'den âlî isnâdlar çoktur. Vâhî olmayacak azıcık za'f ile olanları ise on râvîlidir.⁴¹ Bu açıklamayı yaptıktan sonra Suyûtî, Ebû Cervel Zühbeyr b. Surâd el-Cüşemî'nin hadîsini kasidesiyle on râvîli senediyle zikretmektedir. Humeyn zaferinde Resûlullah (s.a)'nin süt annesi Halîme'nin kabilesi de mağlub olup esir düşmüşlerdi. Ebû Cervel el-Cüşemî bu kasidesiyle onların affını istemiştir. Ancak bu isnâdda bir illet olduğunu İbn-i Abdü'l-Ber zikretmektedir ki Suyûtî'nin "Vâhî olmayarak azıcık za'f ile" demesi işte bunun içindir.⁴²

2. Meşhur hadîs imamlarına yakınlıktan dolayı 'uluvv

Sahib olmak şartıyla, meşhur hadîs imamlarından birine râvîlerin azlığı ile meydana gelen yakınlıktır ki;

41. Suyûtî, Tedrib, s. 360

42. A. Naim, Tecrid Tercemesi, c.I, s. 192-193

bu imamlar ile Hz. Peygamber (s.a) arasındaki râvîlerin adedi çok olsa bile yine isnâd 'âlidir. Burada 'uluvv, hadîs imâmı ile daha sonraki devirlerde hadîsin son râvîsi arasındaki yakınlıktan ibarettir.⁴³

Kendilerine yakınlık ile 'uluvv meydana gelen meşhur hadîs imamları, Süleyman b. Mihran el-A'meş (148/765), Abdulmelik b. Cüreyc (150/767), Abdurrahman b. el-Evzâf (157/773), Şu'be b. Haccac (160/770), Mâlik b. Enes (179/795), Hüseyim b. Beşir (188/803) ve emsalidir.⁴⁴

Hâkim en-Nisâburî (405/1014), "Meşhur hadîs imamlarından birine az ve güvenilir râvîlerle yakın olan her isnâd 'âlidir"⁴⁵ diyerek Hz. Peygambere(s.a) yakınlıktan dolayı meydana gelen 'uluvvü kabul etmemiştir. Daha sonraki usulcüler, 'uluvvü beş kısma ayırmışlar ve Hz. Peygamber'e (s.a) olan yakınlığı, 'uluvvün en yüksek mertebesi olarak kabul etmişlerdir. Hâkim bu kısmı reddederken yukarıda zikrettiğimiz zayıf olan 'âli isnâdları misal olarak göstermiştir. Halbuki daha sonraki müellifler, sahib olan rivâyetleri bahis konusu ederek bu çeşit rivâyetlerde Hazreti Peygambere (s.a) yakınlığı 'uluvvün en yüksek derecesi saymışlardır.

43. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216; Suyûti, Tedrib, s. 363

44. Hâkim, Ma'rife, s. 12; Suyûti, Tedrib, s. 363

45. Hâkim, s.g.e, s. 11

3. Kütüb-i sitte gibi mütemed hadîs kitaplarının rivâyetine nisbetle olan 'uluvv ('uluvv-i nisbî)

Bu 'uluvv güvenilir hadîs kitaplarının müelliflerine nisbetle olduğu için mutlak 'uluvv değildir. Buradaki 'uluvv her zaman 'uluvv-i mutlak olmadığı için İbn-i Dakkî'l-İd (702/1302) tarafından 'uluvvü't-tenzîl diye isimlendirilmiştir.⁴⁶ 'Uluvvün bu çeşidine 'uluvvü'n-nisbî de denilmektedir.⁴⁷

Mütemed hadîs kitaplarının rivâyetine göre 'uluvv-i nisbî olan bir isnâd, aynı zamanda 'uluvv-ü mutlak da olabilir. İrakî (806/1403), "Allah Teâlâ, Mûsâ (s.a) ile konuştuğu zaman Hz. Mûsâ'nın üzerinde yünden bir cübbe vardı" hadîsini Tirmizî tarikiyle rivâyet ettiğinde kendisi ile Halef b. Halife arasında dokuz râvî olduğu halde, aynı hadîsi Hasan b. Arefe tarikiyle rivâyet ettiğinde Halef b. Halife ile kendisi arasında yedi râvî bulunmaktadır.⁴⁸ Bu hadîsin İrakî tarafından Hasan b. Arefe tariki ile olan rivâyeti, Tirmizî tarikiyle rivâyetine nisbetle râvî sayısının birincide azlığı sebebiyle 'âlidir. Tir-

46. Suyûtî, Tedrib, s. 363.

47. İbnü Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31.

48. İrakî, et-Takyîd ve'l-izâh, s. 217-218.

mizîye nisbetle olduğu için de 'uluvv-i nisbîdir. Ancak Hasan b. Arefe tarikiyle gelen isnâd aynı zamanda 'uluvv-i mutlakdır. Zira, Irakî ile Hz. Peygamber (s.a) arasındaki yakınlık buna delâlet etmektedir; hadîsin bundan daha 'â-
lî bir isnâdı yoktur.⁴⁹

'Uluvv-i nisbî, rivâyetin durumuna göre dört şekil-
de olur ve herbirine değişik isimler verilir.

'Uluvv-i nisbînin kısımları:

a. Muvâfakat:

Mutemed kitaplardan birinin musannafına şeyhine,
başka bir tarikle olan vusûldür.⁵⁰ Buhârî, Kuteybe tarikiy-
le Mâlik'den hadîs rivâyet etmiştir. Aynı hadîsi bir kim-
se, Buhârî tarikiyle değil de onun şeyhi olan Kuteybe'den
Ebu'l Abbas es-Sirac tarikiyle rivâyet etse, isnâdı Buhâ-
riye nisbetle 'âlî olduğu gibi şeyhi Kuteybe'den rivâyet
etmek hususunda Buhârî'ye muvâfakat etmiş olur.⁵¹

Yine musannaf Buhârî, şeyhi Muhammed b. Abdillah
el-Esâri tarikiyle bir hadîs rivâyet etmiştir. Bir kim-
se Buhârî tarikiyle değil de onun şeyhi el-Esârinin ki-

49. a.y.

50. İbnu Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31; Kaasımî, Kavâ-
id, s. 108

51. İbnu Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31; M. Rağıb, Mis-
bah, s. 218

tabına varan başka bir tarikle bu hadîsi rivâyet etmiş ol-
sa, isââdı Buhârîye nisbetle 'âli olduğu gibi şeyhi el-Ea-
sârî'den rivâyet etmek hususunda Buhârî ile aralarında mu-
vâfakat olmuş olur.⁵²

b. Bedel:

Bir musannıfın şeyhinin şeyhine , başka bir tarikle
olan vusuldür.⁵³ Bedele "Muvâfakât-ı mukayyede" dediği gi-
bi,⁵⁴ "şeyhu's-şeyhde muvâfakat" da demektedir.⁵⁵ Irakînin,
Tirmizî'nin şeyhi'nin şeyhi olan Halef b. Halife'den "Al-
lah Teâlâ Mûsa (s.a) ile konuştuğu zaman Hz. Musa'nın üze-
riade bir cûbbe vardı" hadîsini rivâyet etmesi bedele mi-
saldır. Zira Irakî, Tirmizî'nin şeyhinin şeyhi Halef b.
Halife'den diğer tarikle, iki râvî eksikliğiyle rivâyet et-
miş ve ikincisi tarikden Halef'den olan râvîsi Tirmizî'nin
şeyhi Ali b. Huer'e bedel olmuştur.

Muvâfakât ve bedelde 'uluvv yâni daha az bir aded
ile rivâyet olup olmamasında usuleüler farklı görüşler i-
leri sürmektedirler. İbnu's-Salah (643/1245), Nevevî (676/
1277), Irakî (806/1403) ve Suyûtî (911/1505) her ikisinde

52. a.y.

53. İbnu Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31; Kaasimî, Kavâ-
id, s. 109

54. Suyûtî, Tedrib, s. 363

55. A. M. Şakir, el-Bâisu'l-hâsis, s. 137

de ikinci tarıkın 'âli, diğer senede nazaran daha az bir adet ile rivâyet edilmesi kanaatindedirler. İbnü's-Salah bu konuda şöyle demektedir: "İsnâd 'âli değilse bunlara muvâfakat veya bedel denmez. Senedi 'âli olmasa da muvâfakat ve bedel vardır ancak senedde 'uluvv olmadığından bunlara iltifat edilmeyeceğinden bu isimler verilmez"⁵⁶ İbni Hacer de bu görüşün çoğunluğunu fikri olduğunu zikreder.⁵⁷ İmam Zehebi (748/1347) ile diğer bâzıları 'uluvv-i isnâd olmaksızın muvâfakat ve bedel ta'birlerini kullanmışlar ve isnâd, 'âli olduğu takdirde -mukayyed olarak- Muvâfakat-ı 'âliye ve Bedeli 'âli demişlerdir. Hattâ Zehebi: "Sâhib-i kitâba muzûl ile muvâfakat etmiş olduk" ta'birini bile kullanmıştır.⁵⁸

c. Musâvât:

Sonuna (Resulullah, sahâbe, tâbi'în)⁵⁹ kadar isnâd-daki râvî adedinin musannıflardan birinin isnâdıyla aynı olmasıdır.⁶⁰ İbn-i Hacer musâvâtı şu misalle açıklar: "Diyelimki Nesebin rivâyet ettiği bir hadîste kendisiyle Resulullah (s.a) arasında onbir kişi bulunsun. Bu hadîsi Re-

56. İbnü's-Salah, Mukaddime, s. 219

57. İbnü Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31

58. A. Naim, Tecrid Tercemesi, c. I, s. 195

59. Suyûti, Tedrib, s. 364

60. İbnü Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31; Kaasimî, Kavâ'id, s. 109

sülullah'a (s.a) kadar varsa başka bir isnâd ile aynı elde edelim. Bu hadîste bizimle Hz. Peygamber (s.a) arasında onbir râvî bulunsun, bu takdirde o husûsî isnâdı bir an düşünmediğimiz takdirde adet itibariyle Neseî ile müsâvî olmaktadır.⁶¹ Suyûtî ise, musâvat ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Önceleri musannıflar ile bir hadîsi elde etmede musâvat bulunuyor idiyse de zamanımızda bu, aynı hadîsi rivâyette mümkün değil ise de, adet itibariyle musâvat mümkündür."⁶² Bu açıklamadan sonra Suyûtî, "Kul huva'llahü ahad Kur'anın üçte birine eşittir." Hadîsini Neseî'nin on râvî ile rivâyet ettiğini bu konuda Neseî ile müsâvî olduklarını zikreder.⁶³ Aynı konuyu tekit eden İbnü's-Salah ise şu açıklamayı yapmaktadır: "Asrımızda musâvat, ne Müslim'in ve emsâlinin şeyhine, ne de şeyhinin şeyhine ulaşmak değil, aksine az râvî ile sahâbî veya ona yakın birine ulaşmaktır. Mesela; bazen seniale sahâbî arasındaki râvî sayısı, Müslim ile O sahâbî arasındaki râvî sayısı kadar olabilir. Bu takdirde sen isnâd yakınlığı ve rical adedi itibariyle Müslim ile müsâvî olursun!"⁶⁴

61. İbnü Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 32

62. Suyûtî, Tedrib, s. 364

63. a.y.

64. İbnü's-Salah, Mukaddime, s. 219

Bu açıklamalardan musâvâtın önceleri mümkün olduğu halde, zamanla ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

d. Musâfaha:

Musâvat, râvî ile değil de râvînin şeyhi ile kitap sahibi arasında olursa buna musafaha denir.⁶⁵ Musâfaha denmesinin sebebi karşılaşan iki insanın musâfa etmelerinin âdet olmasıdır.⁶⁶ Musâvat senin şeyhinle olsa, sen musannıfla musafa ederek hadîsi ondan aldın demektir. Musâvat seninle değil de şeyhinin şeyhiyle olmuşsa, musafaha şeyhinle cereyan etmiş olur. Musâvat şeyhinin şeyhinin şeyhiyle olmuşsa, musâfaha da şeyhinin şeyhiyle yapılmış demektir.⁶⁷

Musâvat ve musâfaha da 'uluvv-i nisbîdir. Bunlar, kitabın müellifinin isnâdındaki muzûle nisbetle 'âlidir. İbnu's-Salah bu duruma "'Uluvvün bu türüsü muzûle bağıdır; çünkü o imâmın isnâdı nâzil olmasaydı, senin isnâdında 'âli olmazdı"⁶⁸ diyerek işaret etmektedir.

4. Râvînin önce vefat etmesinden dolayı olan 'uluvv:

İsnâdındaki râvî sayısı bir olduğu halde, râvînin

65. a.g.e, s. 219

66. İbnu Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 32

67. Suyûtî, Tedrib, s. 364-365

68. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 220

diğer isnâddaki râviye nisbetle erken ölmesi veya şeyhin erken ölmesi halinde meydana gelen 'uluvvdür.⁶⁹ Bu durumda, isnâddan birinde diğerine nisbetle râvî sayısının az olması bahis konusu değildir. İbnu's-Salah, üç râvî vasıtasıyla Beyhakî'den (458/1065), onun da Hâkim'den (405/1014) rivâyetini misal olarak vermiş ve bu isnâdın yine üç râvî vasıtasıyla Ebû Bekir b. Halef'den (478/1085), onun da Hâkim'den rivâyetine nisbetle 'âlif olduğunu söylemiştir. İbnu's-Salah ile Hâkim arasında iki rivâyet zinciri vardır ve her iki zincirdeki râvî sayısı aynıdır. Bu iki isnâddan, Beyhakî tarikiyle olan isnâd, İbnu Halef tarikiyle aldığı rivâyetine nisbetle 'âlidir; çünkü Beyhakî, İbnu Halef'den 29 sene önce vefat etmiştir.⁷⁰ Yine bir kimse İmam Ahmed b. Hanbel'in müsnedini Halavî, Ebu'l Abbas el-Halebi, Necib tariki ve el-Cemal el-Kettâfî, Kurâdî, Zeynep bint Mekki tariklerinden dinlese birinci tarikden dinleyen, ikinci tariktekine nisbetle 'âlidir. Zira ilk tarikteki üç râvî, ikinci tariktekiden önce vefat etmişlerdir. Böylece önce vefat edenler Ahmed b. Hanbel'e ve müsnedine daha yakın olmuşlardır.⁷¹

69. A. M. Şakir, el-Bâisu'l-hâsis, s. 138

70. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 220-221

71. Suyûti, Tedrib, s. 365

Yukarıda verilen iki misalde, iki râvinin vefat tarihleri dikkate alınarak yapılmış bir kıyas vardır. Bazen böyle bir kıyasa gidilmeden tek bir isnâd üzerinde durulur ve şeyhin ölümünün takaddümü halinde senedia 'âli olduğuna hükmedilir. Çünkü şeyhin ölümünün takaddümü ile, onda yapılan rivâyet arasına uzun bir zaman girmiştir. Bazılarına göre bu zaman 50, diğer bazılarına göre de 30 sene olarak tesbit edilmiştir. Bir başka ifade ile râvî, şeyhin ölümünden 50 veya 30 sene sonra rivâyet etmiş olursa isnâd 'âli olur.⁷²

5. Tekaddüm-ü sema'dan dolayı olan 'uluvv:

Râvî sayısı aynı olmak üzere, bir şeyhden işiten iki râviden birinin, diğerine nisbetle şeyhini daha evvel işitmesi ile meydana gelen 'uluvvdür. Bir şeyhden, râvîlerden biri altmış, diğeri kırk sene evvel hadîs işitmiş olsa, birincisi diğerine nisbetle 'âlidir.⁷³ Bu 'uluvv, özellikle ömürlerinin sonuna doğru ihtilata maruz kalan güvenilir şeyhlerden hadîs alınması halinde önem arzeder. Böyle bir durumda sema-ı önce olanınki, sonra olana tercih edilir.⁷⁴ Bazen şeyhin ilk rivâyetinden sonra adâlet ve zapt

72. İbnü's-Salâh, Mukaddime, s. 221

73. a.g.e, s. 221; Suyûti, Tedrih, s. 365; A. M. Şakir, el-Bâisu'l-hâsis, s. 139

74. A. M. Şakir, a.g.e, s. 139

sahibi olduğu dikkate alınarak, sema'ı sonra olan râvînin rivâyeti 'âlf kabul edilir. Buradaki 'uluvv, 'uluvv-i ma'nevîdir.⁷⁵

İbnu Tâhir ve İbnu Dakîki'l-İd (702/1302), 'uluvvün dördüncü ve beşinci kısımları olan tekaddümü vefat ile tekaddümü semâ-ı bir kısım olarak kabul edip, bunun yerine Buharî ve Müslim ile meşhur kitap musanneflerine az bir râsayısı ile vusûlu, 'uluvvün başka bir kısım olarak kabul etmişlerdir. İbnu Tâhir, bunu da Buharî, Müslim, Ebû Davud, Ebû Hâtim gibi müelliflere olan yakınlık, İbnu Ebu'd-Dünya, Hattâbî ve emsallerine olan yakınlık diye iki kısma ayırmıştır.⁷⁶

İbnu Tâhir, herhangi bir hadîsi muhaddis güçlüğüle elde edip, onun eseriinde rivâyet etmek veya onunla ihtisac etmek zorunda kalırsa hadîs hangi yönden rivâyet edilirse edilsin 'âlfidir demiştir. Buharî, İmâm-ı Mâlik'ine ileri gelen ashâbından bir vasıta ile bir hadîsi rivâyet ettikten sonra Ebû İshak Fezârî'nin Mâlik'den olan rivâyetini de bir maksat gözeterek rivâyet eder. Bu rivâyetde Mâlik ile arasında üç râvî vardır. Ancak Buharî maksadı fevt et-

75. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 221; Suyûti, Tedrib, s. 365-366

76. Suyûti, a.g.e, s. 366

memek için bu rivâyeti güçlüğüne, az bulunmasına rağmen almıştır. İbnu Tâhir bunu görüşüne misal olarak zikreder ve böyleleri de ona göre 'âlidir.⁷⁷

Bu bölüme son vermeden önce 'âli ismâdia kısımlarına usul kitaplarında mahiyet itibariyle ayrı ancak adet itibariyle farklı olduğuna işaret etmek yerinde olacaktır. İbnu's-Salah'dan sonraki usul kitaplarında gördüğümüz 'âli ismâdia bu taksimi İbnu Hacer, önce 'uluvv-u mutlak ve 'uluvv-u nisbi diye iki kısma ayırmış sonra da 'uluvv-u nisbînin kısımlarını anlatmıştır.⁷⁸ İbnu Hacerin dışındaki hadis usulcülerini ise bizim burada yaptığımız taksimi benimsemişlerdir. İbnu Tâhir ile İbnu Dakiki'l-İd'ia konu ile ilgili farklı görüşlerine ise yukarıda işaret etmiştik. Adet itibariyle taksimde farklılık olsa bile mahiyet itibariyle ayrı olduğu ise dikkati çeken bir gerçektir.

77. a.y.

78. İbnu Hacer, Şerhu Nuhbe, s. 31-32

II. SENEDDE NUZUL (NÂZİL İSNAD)

Nuzul, sülâsi ikinci bab'dan mesdar olup, yukarıdan aşağı inmek, düşmek anlamına gelmektedir.⁷⁹ Hadis istilâhında ise, sözlük anlamına uygun olarak; râvî sayısının çokluğu ve her bir râvînin yanılma ihtimali olmasından, râvî sayısı az olan diğer isnâda nisbetle değeri düşük, daha az olan isnâda denmektedir. Bu bakımdan hadis usulcülerini, "nâzil, 'âlinin zıddıdır, 'âli isnâdın ayrıldığı kısımlara nâzil isnâd da ayrılır ve nâzilin her bir kısmı, 'âli de onun karşılığı (mukâbili) olan kısmın zıddıdır" demişlerdir.⁸⁰ Buna göre 'âlinin birinci kısmı, Hz. Peygamber'e (s.a) sahip bir isnâdla olan yakınlıktır. Nâzilin birinci kısmı ise, aynı hadisin rivâyetinde daha çok râvî ile Hz. Peygamber'e (s.a) ulaşmaktır, Nâzilin diğer kısımlarını da 'âlinin bilinen kısımlarına göre tesbit etmek mümkündür.

Hâkim, usulcülerin mezkur "nuzul, 'uluvvün zıddıdır ve 'uluvvün bilinmesiyle mukabili olan nuzul da bilinir" görüşleri hakkında farklı düşünür. Hâkim bu görüşün yanlış olduğunu söyledikten sonra nuzûlun, ehlinden başka kimse-
 nia bilemeyeceği kısımları olduğunu iddia etmektedir.⁸¹ İbn-
 nu's-Salah, Hâkim en-Nisaburi'nin görüşünü zikrederken sonra

79. İbn Manzur, Lisânu'l-arab, c. XI, s. 657

80. İbnü's-Salah, Mukaddime, s. 222; Suyûtî, Tedrib, s. 367

81. Hâkim, Me'rife, s. 12

şu açıklanmayı yapar: "Bu nuzûlua, 'uluvvün zıddı olmadığı-
nı söylemek değildir. 'Uluvvün bilinmesiyle nuzûlua bili-
nemiyeceğini ortaya koymaktır ki bu doğrudur. Ancak Hâkim
'uluvv-ü kisa açıklamış, kısımlarında bahsetmemiştir. Biz
ise 'uluvv-ü kısımlarıyla açıkladık ki bunlarla nuzûlua kısımları da bilinir.⁸² İbnu's-Salah, bu açıklamaıyla usûle-
lerin kanaatinin doğruluğunu, Hâkimin ise 'uluvv-ü eksik a-
çıklamasından nuzul konusunda buna işaret ettiğini ortaya
koymaktadır.

Değer açısından 'âli ve nâzil isnâdı ayrı başlık al-
tında işleyeceğimiz için konu ile ilgili görüşleri orada
zikretmek üzere senedde nuzûle burada son verilmektedir.

III. DEĞER AÇISINDAN 'ÂLİ VE NÂZİL İSNÂDIN MUKAYE SESİ

İlk hadîs usulü müellifi Râme'urmuzî (360/971), el-
Muhaddisu'l fâsil beyner-râvî ve'l-vâ'î isimli eserinde ha-
dîs taliplerini 'âli ve nâzil isnâdı talep açısından iki
kısma ayırarak der ki; "Hadîs taliplerinden bir kısmı var
ki, hadîsi duymakla yetinmeyip şeyh yakında ise 'âli olma-
sı için bizzat onunla görüşür, uzakta ise bu uğurda seye

82. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 222

hat eder. Diğer bir kısım hadîs talepleri de vardır ki; 'âlf veya nâzil olsun hadîsi uygun kimselerden almakla yetinir bu uğur da seyahat de etmez. Ehli nazar da bu konuda farklı görüşlere sahiptirler. Haberi kıyasdan üstün görenler, râvînin hadîsinin metni ve te'vîli ile senedindeki râvîlerin adelet serh yönünden araştırma yapmak nâzil isnâdda daha çok olduğu, bu çalışmaların ise kişinin sevabını artıracacağı için nâzil isnâdı, 'âlfiden daha faziletli olarak kabul ederler. Diğerleri de 'âlf isnâdda daha az araştırma olması mümkün olduğu takdirde ise daha sağlam bir yol olmasından 'âlf isnâdı nâzil isnâda tercih ederler.⁸³

Râmehurmuzî, 'âlf ve nâzil isnâd talebi ile bunların üstünlüğü hakkındaki farklı görüşleri zikrettikten sonra : "Nâzil isnâdla yetinmek ribleyi (hadîs talebi için yapılan seyahati) ve faziletini ortadan kaldırmaktadır"⁸⁴ diyerek özellikle hadîs talebi için yapılan seyahatlere mani olmasından nâzil isnâdla yetinmeyi boş görmediğini ifade etmektedir.

Hatib Bağdadî (463/1071) de konu hakkındaki farklı görüş ve tatbikatları, Râmehurmuzî gibi aynen zikrettik -

83. Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 216

84. a.y.

den sonra nâzil isnâdla yetinmenin, hadîs için yapılan se-
yehatleri engellediğinden 'âli isnâd ve talebini tercih et-
tiklerini ifade eder.⁸⁵

Muhammed b. Eslem et-Tusî (242/856) "İsnâdda yakınlık, Allâh'a yakınlıktır"⁸⁶ Ahmed b. Hanbel (241/855) "İsnâd-ı 'âli aramak bize selefdan kalma bir sünnettir."⁸⁷ ve "Abdullah b. Mes'ud'un ashabı Ömer (r.a)'dan ilim tahsil etmek ve ondan hadîs dinlemek için Kufe'den Medine'ye giderlerdi"⁸⁸ Yahya b. Maîn'e (233/847) ölüm döşeginde isteği sorulduğunda "Boş bir ev ve 'âli isnâd" diye cevap vermiştir.⁸⁹ Bütün bu haberler islam alimlerinin 'âli isnâdın nâzil isnâddan üstün olduğu kanaatinin yaygın olduğunu göstermektedir. Ancak yukarıda Râmehurmuzî ve Hatib Bağdadî'nin de işaret ettikleri gibi, senedde râvî sayısı çoğaldıkça, râvîler hakkında yapılacak araştırmanın artacağı bunun ise sevap kazandıracığı düşüncesiyle nâzil isnâdın üstün, fazîletli olduğunu kabul edenler de olmuştur.⁹⁰

85. Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. I, s. 116

86. a.g.e, c. I, s. 123; İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 216

87. Hatib Bağdadî, a.g.e, c. I, s. 123; İbnu's-Salah, a.g.e, s. 216

88. Hatib Bağdadî, a.g.e, c. I, s. 123

89. İbnu's-Salah, a.g.e, s. 216

90. Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 216; Hatib Bağdadî, a.g.e, c. I, s. 116; İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 222;

Suyûtî, Tedrib, s. 367-368

Bu görüş İbnu Salâh tarafından delilinin zayıflığı, İbnu Dakîkâ'l-İd tarafından ise çok meşakkatin arzu edilen bir iş olmadığı ileri sürülerek tenkid edilmiştir.⁹¹

Nâzil isnâdlar, râvî sayısının çokluğu ve bata ihtimalinin fazlalığı sebebiyle, hadîşçiler arasında 'âlf isnâd varken rağbet görmemiştir. Ancak nâzil isnâdın râvîleri, adâlet, zabt veya fıkıh yönünden üstünlükleri dolayısı ile 'âlf isnâd râvîlerine temâyüz ederlerse, yahut 'âlf isnâd râvîleri hadîsi münâvele veya icâzet gibi bazı münakaşalı tahammül yollarından biri ile elde edilmiş ise, nâzil isnâd 'âlf isnâda tercih edilir.⁹² Nitekim ölüm döşeninde isteği sorulduğunda "Boş bir ev ve 'âlf isnâd"⁹³ diyerek cevap veren Yahya b. Main (233/847) "Sika râvîlerden nâzil isnâdlı hadîs, sika olmayan râvîlerden gelen 'âlf isnâdlı hadîsden daha hayırlıdır"⁹⁴ diyerek isnâdda önemli olan hususun 'âlf veya Nâzil olması değil, râvîlerinin güvenilir olması olduğunu ifade etmiştir. Abdullah b. Mübarek (181/797) de "Hadîsin değeri 'âlf olmasında değil, râvîlerinin güvenilir olmasındadır"⁹⁵ sözleriyle aynı gerçeğe işaret etmiştir. Nitekim Vekî' b. Cerrah (197/813) bir gün

91. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 222; Suyûti, Tedrib, s. 368

92. İbnu's-Salah, a.g.e, s. 222; Kaasımî, Kavâid, s. 109

93. İbnu's-Salah, a.g.e, s. 216

94. Hatib Bağdadî, el-Câmi', c. I, s. 124

95. Suyûti, Tedrib, s. 368; Kaasımî, Kavâid, s. 109

ashabına şöyle sormuştur: "Size göre el-A'meş, 'an Ebî Vâ-
il, 'an Abdillâh isnâdı mı, yoksa Süfyan, 'an Mansur, 'an
İbrahim, 'an Alkame, 'an Abdillâh isnâdı mı daha iyidir?"
Bu soruya "el-A'meş, 'an Ebî Vâil, 'an Abdillâh isnâdı, zi-
ra bu isnâd daha 'alîdir" diye cevap verdiler. Bunu üzeri-
ne Veki' b. Cerrah onlara şöyle dedi: "el-A'meş bir şeyh-
tir; fakat Süfyan, 'an Mansur, 'an İbrahim, 'an Alkame is-
nâdı fakihun 'an fakihin 'an fakihin 'an fakihin isnâdıdır"
diyerek ikinci isnâdındaki râvîlerin aded itibariyle çok ol-
malarına rağmen fakih olmalarından tercih edildiklerini a-
çıklamıştır.⁹⁶

Râvî adedinin çokluğuna rağmen, râvîlerinin adâlet,
zabt, fıkıh yahut da hadîsi elde ediş usullerinden dolayı
temâyüz eden nâzil isnâda İbnu's-Salah "Bu, hadîşçiler a-
rasında bilinen istilâhî anlamdaki 'uluvv olmayıp, mânâ i-
tibariyle bir 'uluvvdür" demek suretiyle bu özelliklere sa-
hip olan isnâdların mânen 'âlî olduğunu zikretmiştir.⁹⁷

Değerlendirme:

Sahâbeden Berâ b. Azib (r.a)'ın "Bizim hepimiz Re-
sûlullah (s.a)'den hadîs işitmezdik, işlerimiz olurdu an-

96. Suyûtî, Tedrib, s. 368

97. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 221; Suyûtî, a.g.e.,
s. 368; A. M. Şakir, el-Bâisu'l-hâsîs, s. 139

cek insanlar yalan söylemez, şahid olan olmayana anlatır-
 dı"⁹⁸ açıklaması ile yine sahâbeden Enes b. Mâlik'in kendi-
 sinden hadîs dileyen bir adamın "Resûlullahdan mı işittin?
 sorusuna şiddetle kızarak: "Allaha yemin olsun ki bizim ri-
 vâyet ettiklerimizin hepsi Resûlullah (s.a)'dan işittikle-
 rimiz değildir, bizim bazımız bazımızdan işitir fakat bir-
 birimizi (yalancılıkla) itham etmezdik"⁹⁹ şeklindeki verdi-
 ği cevap sahâbe döneminde isnâda insanlar arasındaki güven
 ve emniyetden dolayı fazla ihtiyaç duyulmadığını, isnâdın
 henüz yaygınlaşmadığını göstermektedir. Ne varki zamanla
 insanlar arasında yalancılar çoğalmış, bunlara karşı hadîs-
 si korumak için en büyük silah isnâd olmuştur. Abdullah b.
 Mubârek'in "Isnâd dindendir, isnâd olmasaydı dileyen dile-
 diğini söylerdi"¹⁰⁰ sözü isnâdın bu önemli fonksiyonunu or-
 taya koymaktadır. Zaman ilerledikçe isnâdındaki râviler ço-
 ğalmış bu durum muhaddislerin 'âlî isnâd talebiyle seyahat
 yapmalarına sebep olmuştur. Böylece daha az râvî ile elde
 edilen, hata ihtimali daha az olan 'âlî isnâdı talep muhad-
 disler için ideal olmuştur.

'Âlî isnâd, sıbhatte daha yakın olduğu ve onda hata
 ihtimali daha az olduğu için nâzil isnâddan üstün tutulmuş,

98. Râmehurmuzî, Muhaddis, s. 235; Hatib Bağdadî,
 el-Câmi', c. I, s. 117

99. Hatib Bağdadî, a.g.e, s. 117-118

100. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 215

muteâriz hadislerde tercih sebeplerinden biri olmuş,¹⁰¹ hadis kitaplarının da değerlendirilmesinde önemli özellik olarak zikredilmiştir.¹⁰² Râvî adedinin çokluğuyla nâzil olan bir isnâd, râvîlerinin adâlet, zabt, fıkıh veyahut tehammülün semâ'a yakın olmasıyla mânen 'âlikabul edilmiştir. Hâfız Ebû Tâhir es-Silefî (576/1180)'nin dediği gibi âlimlerin nâzil isnâdı, câhillerin 'âlî isnâdından evlâdır.¹⁰³

İsnâdın 'âlî ve nâzil diye iki kısma ayrılması, hakikaten veya mânen 'âlî isnâdın tercih edilip matlup olması, muhaddislerin hadisi en sağlam usullerle sonraki nesillere aktarma, sünneti koruma çabalarının takdire şayan bir neticesidir.

IV. 'ÂLÎ VE NÂZİL İSNÂD BAKIMINDAN HADİS KİTAPLARI

Hadis kitaplarında hem 'âlî hem de nâzil isnâdlı hadislerin varlığı bilinmektedir. Buhârîde mükerrerler hariç 2791 hadisten 22 tanesi sülâsi,¹⁰⁴ İbnu Mâce'de 4341 hadisten 5 tanesi sülâsi,¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbe'ia müsnedinde 40 bine yakın hadisten 337 si sülâsidir.¹⁰⁶ Bu duruma göre

101. İ. L. Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar, s. 215

102. İ. L. Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 50, 65, 79

103. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 221

104. Koçyiğit, Hadis İhtilafları, s. 32

105. İ. L. Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 65

106. A. Naim, Tecrid Tercemesi, c. I, s. 191

hadis kitaplarında nâzil isnâdli hadisler daha çok, 'âli isnâdli hadisler ise daha azdır. Hatta sülâsiyyatının çokluğu ile tanınan Dârimî'nin süneninde 3500 hadisin ancak 15 tanesi sülâsidir.¹⁰⁷ Hadis kitaplarının bu yönden incelenmesi; yukarıdaki misallerde görüldüğü gibi, 'âli isnâdındaki râvî sayısının çoğaldığını, bu vasfa sahip hadislerin nâzil isnâdla rivâyet edilen hadislerle nazaran az ve müelliflere göre farklılık arzettiğini göstermektedir.

107. İ. L. Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 81

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

'AVÂLİLER VE MÜELLİFLERİ

'AVÂLİLER

'Avâli, " عالية " kelimesinin çoğulu olup yüksek, mızrağın yarısından yukarı kısmı, üst tarafı anlamına gelmektedir.¹ Hadis literatüründe 'avâli, hadis imamlarının 'âli isnâdla rivâyet ettikleri hadisleri toplayan (cem' eden) edebiyat türüne (kitaplara) denmektedir.

Hadislerin en eski rivâyet ve kaynaklarına sahip olma isteği, diğer tabirle 'âli isnâd talebi, hadis edebiyatında çok erken devirde başlamıştır. Bu duruma mümasil olarak ilk asırların hadis kitaplarında mevcut bu ka-bil isnâdli hadisleri diğerlerinden tefrik etme mesâisi olan 'avâlilerde çok erken devirde başlamış, zamanla çoğalmıştır.

'Avâliler, hadislerin konularını dikkate almaksızın 'âli isnâdli hadisleri toplayan kitaplardır. Telif usûlü ve amacı açısından 'avâlilerde aşağıdaki farklılıklar zikredilebilir:

a. Bir hadis imamının 'âli isnâdli hadislerini cem' edenler. "'Avâli'l Buhâri" gibi

1. Mer'asli, es-Sihah, s. 775

b. Herhangi bir hadîs imamını esas almaksızın 'âlf isnâdli hadîsleri cem edenler. İbn-i Ehmîmî'nin 'avâlisî gibi

c. Bir hadîsi esas alıp, o hadîsin 'âlf isnâdli rivâyetlerini cem ednler. 'Avâlfî hadîsi Ebi's-Şeyh gibi

d. Sika râvîlerin rivâyet ettikleri 'âlf isnâdli hadîsleri cem edenler. Dârekutnî'nin 'avâlisî gibi

e. 'Avâlfîlerden kırk hadîs edebiyatı türünden olanlar da vardır. el-Kurdî'nin "Cenâhu'n-necâhî" ile Ebu'l Berekât en-Nisaburî'nin "Cüz'un fîhi erbeûne hadîsen mine's-sihâhî'l 'avâlfî" si bu nevidendir.

f. 'Avâlfîlerden bir kısmı ise 'âlf isnâdli hadîslerin yanında bazı müselsel hadîsler, müellifin şeyhleri ile tasavvuf silsilelerini zikretmekle diğerlerinden farklı özelliğe sahiptirler. İbn-i Abidin'in " 'Ukûdu'l-leâlfî" si gibi

g. Ebu'l Berekât en-Nisaburî'nin "Cüz'un fîhi erbeûne hadîsen mine's-sihâhî'l 'avâlfî" si aşağıda zikroluna -cağı üzere, hadîslerin sıhhat açısından değerlendirmesini ve tahrîcini yapması bakımından farklı bir usûle sahiptir.

'AVÂLİLER VE MÜELLİFLERİ

Bu kısımda tesbit edebildiğimiz 'avâlıleri müellifleri ile zikredeceğiz. Bu arada bir kısmının iç muhteviyatını, görme imkanı bulduğumuz 'avâlılerin de dış tavsifini de bahis konusu edeceğiz.

A. GÖREMEDİĞİMİZ 'AVÂLİLER VE MÜELLİFLERİ

1. Hişam b. Urve²(164/763)'nin el-AVÂLİ MİN HADİSİ
HİŞAM b. ÖMER'i³
2. EBU OSMAN, Talut b. Abbad es-Sayrafi⁴(238/858)'nin 'AVÂLİ EBİ OSMAN'ı⁵

2. Hayatı için bk: İbnu Sa'd, Tabakat, c. VII, s. 321; Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. XIV, s. 37; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. IX, s. 85; Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 162

3. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 162

4. Hayatı için bk: Zehebî, Mîzan, c. II, s. 334; İbnu Hacer, Lisânu'l-mîzan, c. III, s. 205; İbnu'l İmad, Şezerât, c. II, s. 90; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. V, s. 31

5. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. V, s. 31

3. es-SEMEREKANDÎ, Osman b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed⁶(345/956)'in el-FEVÂIDÜ'L MÜNTEKÂTÜ'L 'AVÂLÎ'si⁷

4. el-KINDÎ, Ahmed b. Hasan⁸(346/957)'in 'AVÂLÎ'L KINDÎ'si⁹

5. el-ESAMM, Ebu'l Abbas, Muhammed b. Ya'kub b. Yusuf b. Ma'kûl b. Sinan en-Nisaburî¹⁰(346/957)'nin 'AVÂLÎ'si¹¹

6. el-BURKANÎ, Muhammed b. Hasan b. Fadl b. Me'mun el-Haşimî¹²(350/961)'nin el-FEVÂIDÜ'L MÜNTEKÂTÜ'L ĞARÂIBÜ'L HISÂNÜ'L 'AVÂLÎ'si¹³

6. Hayatı için bk: Zehebî, Siyer, c. XV, s. 422;

İbnu'l İmad, Şezerât, c. II, s. 370

7. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 362

8. Hayatı için bk: Hacı Halife, Keşf, c. II, s.

1179; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. I, s.

207

9. a.y.

10. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. III, s.

860; Siyer, c. XV, s. 452; İbnu'l İmad, Şezerât, c. II, s. 373

11. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178

12. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. II, s. 214; Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I,

s. 376

13. Sezgin, a.g.e, c. I, s. 376

7. İBNU HİBBAN, Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî¹⁴ (354/965)'nin 'AVÂLİ EBİ'Ş-ŞEYH'i¹⁵

8. el-BEZZÂR, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim el-Bağdadî¹⁶ (354/965)'nin el-'AVÂLİ'L ĞAYLÂNİYYÂT'¹⁷

9. el-İSFEHÂNİ, Ebû Muhammed Abdillâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyan el-Ensârî¹⁸ (369/979)'nin 'AVÂLİ HADİSİ EBİ'Ş-ŞEYH'i¹⁹

10. İBNÜ'Ş-ŞİHHİR, Ebû Bekir Muhammed b. Ubeydillâh b. Muhammed b. Feth es-Sayrafî²⁰ (378/988)'nin el-FEVÂİDÜ'L MÜNTEKÂTÜ'L ĞARÂİBÜ'L HİSAN 'ANİ'Ş-ŞUYÛHU'L 'AVÂLİ'si²¹

14. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. III, s. 920; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 16; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VI, s. 306; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. IX, s. 173

15. Kettâfî, Risâle, s. 165

16. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. III, s. 880; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 16; Broc., Suppl., c. I, s. 274; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. X, s. 194

17. Broc., Suppl., c. I, s. 274

18. Hayatı için bk: Ebû Nuaym, Ahbaru İsfahan, c. II, s. 90; Zehebî, Tezkire, c. III, s. 945; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 69; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. VI, s. 114; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. IV, s. 264

19. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 404

11. el-BEZZÂR, Ebu'l Huseyn Muhammed b. Muzaffer b. Mûsâ²² (379/989)'nin el-CÜZ'Ü FİHİ MINE'L FEVÂİDİ'L MÜNTEKÂT 'ANİ'Ş-ŞUYÛHİ'L 'AVÂLİ'si²³

12. el-BAĞDADÎ, Ebû Muhammed Ubeydullah b. Ahmed b. Ma'rûf²⁴ (381/991)'un el-FEVÂİDÜ'L MÜNTEKÂTÜ'L HISÂNÜ'L 'AVÂLİ'si²⁵

13. ed-DÂREKUTNÎ, Ebu'l Hasan Ali b. Ömer²⁶ (385/995)'in el-FEVÂİDÜ'L MÜNTEHABÂTÜ'L 'AVÂLİ 'ANİŞ-ŞUYUHI'S-SİKÂT'ı²⁷

20. Hayatı için bk: İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 93; Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 412

21. Ankara Sâib Sencer ktp. nr. 400/2 de mevcuttur.

22. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. III, s. 262; Zehebî, Tezkire, c. III, s. 980; İbnu Hacer, Lisânü'l-mizan, c. V, s. 383; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 96; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 325

23. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 414

24. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. X, s. 365; Zehebî, Siyer, c. XVI, s. 426; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 101; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. IV, s. 344

25. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 416

26. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. XII, s. 34; Zehebî, Tezkire, c. III, s. 991; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 116; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. V, s. 130

14. el-MUHALLÉS, Ebû Tâhir Muhammed b. Abdîrrah-
man b. Abbas²⁸ (393/1003)'ın el-FEVÂIDÜ'L MÜNTEKÂT FÎ SEB'-
ATÎ ECZA'sı²⁹

15. İBNU MENDE, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak³⁰
(395/1005)'ın 'AVÂLİ SÜFYAN b. UYEYNE'si³¹

16. el-FREBRÎ, Eyyub b. Abdillâh b. Muhammed b.
Yusuf'un³² el-'AVÂLİ'S-SİHAH'ı³³

27. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 426

28. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad,
c. II, s. 322; İbnu Kesîr, el-Bidâye, c. XI,
s. 333; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 144;
ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 63; Kehhale,
Mu'cemü'l-müellifin, c. X, s. 140

29. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 436

30. Hayatı için bk: Ebû Nuaym, Ahbâru İsfahan, c.
II, s. 306; Zehebî, Tezkire, c. III, s. 1031;
Siyer, c. XVII, s. 28; Mîzân, c. III, s. 479;
İbnu Kesîr, el-Bidâye, c. XI, s. 336; İbnu Ha-
cer, Lisânü'l-mîzan, c. V, s. 70; İbnu'l İmad,
Şezerât, c. III, s. 146

31. Kettânî, Risâle, s. 164

32. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle bera-
ber, hierî dördüncü asrın ikinci yarısında ya-
şadığı tahmin edilmektedir. Buhârî'nin râvisi
olan Frebrî'nin torunlarındandır.

33. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 243

17. HÂKİM en-NİSABURÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh³⁴ (405/1014)'ın 'AVÂLİ-MÂLİK'i³⁵

18. İBNU EBİ'L FEVÂRİS, Ebu'l Feth Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Fâris³⁶ (412/1022)'in el-FEVÂİDÜ'L MÜN-TEKÂTÜ'L 'AVÂLİ'si³⁷

19. el-MÜZEKKİ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Muhammed b. Yahya³⁸ (414/1023)'nın el-AVÂLİ'si³⁹

20. el-İSFEHANİ, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak⁴⁰ (430/1038)'ın EHÂDİSÜ'L 'AVÂLİ'si⁴¹

34. Hayatı için bk: İbnu Kesir, el-Bidâye, c. XI, s. 355; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 176; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. X, s. 238

35. Kettânî, Risâle, s. 164

36. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. I, s. 352; Zehebî, Tezkire, c. III, s. 1053; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 196; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. IX, s. 14

37. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 464

38. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. III, s. 1058; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 202; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. XIII, s. 181

39. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 468

40. Hayatı için bk: İbnu Kesir, el-Bidâye, c. XII, s. 45; İbnu Hacer, Lisânu'l-mizân, c. I, s. 201; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 245; İbnu Hallikan, Vefeyât, c. I, s. 91; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. I, s. 282; Broc., Gall, c. I, 362; Suppl., c. I, s. 616

21. es-SİNCİ, Huseyin b. Şuayb el-Mervezî⁴² (430/1038)'nin 'AVÂLİ'si⁴³

22. er-RÂZİ, Ebu'l Feth Süleym b. Eyyub⁴⁴ (447/1055)'un 'AVÂLİ MÂLİK'i⁴⁵

23. EBU'L FEVÂRİS, Tırad b. Muhammed b. Ali b. el-Bağdadî⁴⁶ (451/1059)'nin 'AVÂLİ'si⁴⁷

41. Sezgin, Tarihu't-turâs, c. I, s. 196

42. Hayatı için bk: İbnu Kesîr, el-Bidâye, c. XII, s. 57; İbnu Hallikan, Vefeyat, c. II, s. 135; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. IV, s. 11

43. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178

44. Hayatı için bk: İbnu Hallikan, Vefeyat, c. II, s. 398; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 275; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1179; Kettânî, Risâle, s. 164; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. IV, s. 243

45. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1179; Kettânî, Risâle, s. 164

46. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, c. III, s. 37; Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1128; Siyer, c. IXX, s. 37; İbnu Kesîr, el-Bidâye, c. XII, s. 155; İbnu'l İmad, Şezerât, c. III, s. 396; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178

47. Zehebî, Siyer, c. IXX, s. 38; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178

24. er-RUYYÂNÎ, Ebu'l Mehâsin Abdu'l-Vâhid b. İsmâil⁴⁸ (501/1107)'in 'AVÂLÎ'si⁴⁹

25. es-SERAHSÎ, Ebû Ali Zâhir b. Muhammed b. Ahmed b. İsmâ⁵⁰ (503/1109)'nın 'AVÂLÎ'si⁵¹

26. İBNU SÜKRA, Ebû Ali Huseyn b. Muhammed el-Endülüsî⁵² (514/1120)'nin 'AVÂLÎ'si⁵³

27. el-KURTUBÎ, Muhammed b. Attab⁵⁴ (520/1126)'ın 'AVÂLÎ'si⁵⁵

48. Hayatı için bk: İbnu Kesîr, el-Bidâye, c. XII, s. 170; İbnu'l İmad, Şezerât, c. IV, s. 4; Brock, Gal, c. I, 390; Suppl., c. I, s. 673; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. VI, s. 206

49. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Kettânî, Risâle, s. 165; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. VI, s. 206

50. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. III, s. 1021; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. IV, s. 179

51. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. IV, s. 179

52. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1253; Siyer, c. IXX, s. 376; İbnu'l İmad, Şezerât, c. IV, s. 43

53. Kettânî, Risâle, s. 165

54. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1271; Siyer, c. XX, s. 514; İbnu'l İmad, Şezerât, c. IV, s. 61

55. Kettânî, Risâle, s. 165

28. İBNU ASÂKİR, Ebu'l Kasım Ali b. Hasan b. Hibe-
tullah b. Abdillâh ed-Dimeşkî⁵⁶ (571/1176)'nin:

1. 'AVÂLİ MÂLİK'i⁵⁷

2. 'AVÂLİ ŞU'BE'si⁵⁸

3. 'AVÂLİ SÜFYAN'ı⁵⁹

29. el-MEDENÎ, Ebû Musa Muhammed b. Ömer b. Ahmed⁶⁰
(581/1185)'in 'AVÂLİ'T-TÂBİ'İN'i⁶¹

56. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1328;
Siyer, c. XX, s. 562; İbnu Kesîr, el-Bidâye, c.
XII, s. 294; İbnu Hallikan, Vefeyat, c. III, s.
309; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. VII, s.

69; Brock., Gal, c. I, 331; Suppl, c. I, s. 566

57. Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1329; Kettânî, Risâle,
s. 113; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. VII, s.
69

58. Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1329; Siyer, c. XX, s.
562

59. a.y.

60. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1334;
İbnu Hallikan, Vefeyat, c. IV, s. 286; İbnu'l İ-
mad, Şezerât, c. IV, s. 273; ez-Ziriklî, el-A'lâm,
c. VII, s. 202; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c.
XI, s. 76

61. Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1334; Kehhale, Mu'ce-
mü'l-müellifin, c. XI, s. 76; ez-Ziriklî, el-A'
lâm, c. VII, s. 202

30. İBNU SARSARİ, Ebu'l Mevâhib Hasan b. Hibetullah b. Mahfuz b. Ahmed⁶² (586/1190)'in 'AVÂLİ İBNİ UYEYNE'si⁶³

31. es-SEM'ÂNİ, Abdurrahman b. Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur b. Muhammed⁶⁴ (617/1220)'in el-'AVÂLİ MİN MESMUÂTİ'L FİRÂVİ'si⁶⁵

32. İBNU'N NECCÂR, Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmud el-Bağdadî⁶⁶ (643/1245)'nin 'AVÂLİ'si⁶⁷

62. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1358; Siyer, c. XXI, s. 264; Bağdadî, İzâhu'l-meknûn, c. I, s. 547; İbnu'l İmad, Şezerât, c. IV, s. 285; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. III, s. 301

63. Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1359; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. III, s. 301

64. Hayatı için bk: İbnu Hacer, Lisânu'l-mizân, c. IV, s. 6; İbnu'l İmad, Şezerât, c. V, s. 75; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1179; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. V, s. 206

65. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1179; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. V, s. 206

66. Hayatı için bk: Zehebî, Siyer, c. XXIII, s. 131; İbnu'l İmad, Şezerât, c. V, s. 226

67. Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1429; Kettânî, Risâle, s. 165

33. el-MAKDİSİ, Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed b. Abdirrahman⁶⁸ (643/1245)'in 'AVÂLİ ABDİRREZZÂK'⁶⁹

34. İBNU KARACA, Ebu'l Haccac Yusuf b. Halil⁷⁰ (648/1250)'in:

1. 'AVÂLİ A'MEŞ'⁷¹

2. 'AVÂLİ EBİ HANİFE'⁷²

3. 'AVÂLİ EBİ ASİM en-NEBİL'⁷³

35. el-ATTÂR, Yahya b. Ali b. Abdillâh el-Mısri⁷⁴ (662/1264)'nin 'AVÂLİ'⁷⁴

68. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1405; İbnu'l İmad, Şezerât, c. V, s. 224; Brock., Gal, c. I, 399; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. X, s. 263

69. Kettâni, Risâle, s. 164

70. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1410; Siyer, c. XXIII, s. 151; İbnu'l İmad, Şezerât, c. V, s. 243

71. Kettâni, Risâle, s. 164

72. Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1410; Siyer, c. XXIII, s. 151

73. a.y.

74. Hayatı için bk: Zehebî, Tezkire, c. IV, s. 1442; İbnu'l İmad, Şezerât, c. V, s. 311; ez-Zirikli, el-A'lâm, c. IX, s. 199; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. XIII, s. 213

75. Kettâni, Risâle, s. 165

36. ŞEMSÜDDİN eş-ŞİRAZİ, Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh⁷⁶ (723/1323)'in 'AVÂLİ KADİ EBİ'N-NASR'⁷⁷

37. el-CA'BERİ, Ebu İshak İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Halil⁷⁸ (732/1333)'in 'AVÂLİ MEŞİHÂTİ'L CA'BERİ'si⁷⁹

38. el-IRAKİ, Zeynuddin Abdurrahim b. Huseyia b. Abdirrahman b. İbrahim⁸⁰ (806/1404)'in 'AVÂLİ İBNİ'Ş-ŞEYHA'sı⁸¹

39. İBNÜ'L CEZERİ, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşki⁸² (833/1429)'nin 'UKÛDU'L-LEÂLİ Fİ'L EHÂDİSİ'L MÜSELELETİ'L 'AVÂLİ'si⁸³

76. Hayatı için bk: Bağdadî, İzahu'l-meknûn, c. II, s. 130; Kehhale, Mu'cemü'l müellifin, c. XI, s. 238

77. a.y.

78. Hayatı için bk: İbnu Kesir, el-Bidâye, c. XIV, s. 160; İbnu Hacer, ed-Dürerü'l kâmine, c. I, s. 50; İbnu'l İmad, Şezerât, c. VI, s. 97; Brock., Gal, c. II, 165; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. I, s. 69

79. Brock., Suppl., c. II, s. 135

80. Hayatı için bk: İbnu'l İmad, Şezerât, c. VII, s. 55; Brock, Gal, c. II, 65; Suppl, c. II, s. 69; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. V, s. 204

81. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178

82. Hayatı için bk: İbnu'l İmad, Şezerât, c. VII, s. 204; Brock, Suppl, c. II, s. 274; Kettâfî,

40. el-AHSÂî, Muhammed b. Ali b. İbrahim b. Hasan b. İbrahim⁸⁴ (878/1473)'ın 'AVÂLÎ'L LEÂLÎ'L 'AZİZİYYE FİL EHÂDİSİ'D-DİNİYYE'si⁸⁵

41. ZEYNUDDİN, Ebu'l Adl Kasım b. Kutluboga⁸⁶ (879/1474)'nın:

1. 'AVÂLÎ HADİSİ LEYS b. SA'D'ı⁸⁷
2. 'AVÂLÎ KADI el-BEKKÂR'ı⁸⁸
3. 'AVÂLÎ'T-TAHAVÎ'si⁸⁹

Fihris, c. II, s. 870; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 274

83. Kettânî, Fihris, c. II, s. 870

84. Hayatı için bk: Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1928; Brock., Suppl., c. II, s. 272; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. X, s. 299

85. Brock., Suppl., c. II, s. 272

86. Hayatı için bk: İbau'l İmad, Şezerât, c. VII, s. 326; Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Brock., Gal, c. II, 82; Suppl., c. II, s. 93; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VI, s. 14

87. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178; Brock, Gal, c. II, 82; Kettânî, Fihris, c. II, s. 972; Kettânî, Risâle, s. 165

88. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1178

89. Brock., Gal, c. II, 82; Kettânî, Fihris, c. II, s. 972

42. İBN TOLUN, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşki⁹⁰ (953/1546)'nin:

1. ed-DÜRERÜ'L ĞAVÂLİ FİL EHÂDİSİ'L 'AVÂLİ'si⁹¹

2. el-ERBEÛNE MİNE'L EBDÂLİ'L 'AVÂLİ'si⁹²

3. el-ERBEÛNE MİNE'L MUVÂFAKÂTİ'L 'AVÂLİ'si⁹³

43. el-FÂSİ, es-sağır b. Abdirrahman b. Abdilkadir⁹⁴ (1134/1721)'in el-MENHU'L BÂDİYE FİL ESÂNİDİ'L 'ALİYE VE'L MERVİYYÂTİ'Z ZAHİYYE VE'T TURUKİ'L HÂDİYETİ'L KAFİ-YE'si⁹⁵

Küçük bir cüz olan bu eser üç bölümden meydana gelmektedir.⁹⁶

90. Hayatı için bk: İbnü'l İmâd, Şezerât, c. III, s. 52; Brock., Gal, c. II, 481; Suppl., c. II, s. 494; Kettâni, Fihris, c. I, s. 472; ez-Zirikli, el-A'lâm, c. VII, s. 184

91. Kettâni, Risâle, s. 165

92. Kettâni, Fihris, c. I, s. 473

93. a.y.

94. Hayatı için bk: Brock., Suppl., c. II, s.

703; Kettâni, Fihris, c. II, s. 595; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifîn, c. X, s. 92

95. Kettâni, Fihris, c. II, s. 595

96. a.y.

a. Başta hadîs kitapları olmak üzere dîni ilimlere ait literatür hakkında bilgi verir.

b. 'Ali isnâdlı 80 civarında müselsel hadîsi zikreder.

c. Bazı tarikat ve silsilelerinden bahseder.

Ezher şeyhlerinden Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Mâlikî "el-ENVÂRÜ'S-SENİYYE 'ALÂ RİSÂLETİ'L EMİRİ'S-SAGİR FİL MÜSELSEL Bİ 'AŞÛRA"⁹⁷ isimli el-Menhu'l bâdiye üzerine yaptığı çalışmada, mezkur cüzdeki müselsel hadîslerin 'âli isnâdlı ve muttasıl olduklarını zikreder.⁹⁸

44. el-BÜDEYRİ, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed⁹⁹ (1140/1728)'in el-CEVÂHIRU'L ÇAVÂLİ Fİ ESÂNİDİ'L 'AVÂLİ'si¹⁰⁰

45. eş-ŞERREBÂTİ; Abdulkerim b. Ahmed el-Halebi¹⁰¹ (1178/1773)'nin İNÂLETÜ'T-TÂLİBİN Lİ 'AVÂLİ'L MUHADDİ--SİN'i¹⁰²

97. Kettâfî, Fihris, c. II, s. 597

98. a.g.e, c. II, s. 602

99. Hayatı için bk: Kettâfî, Fihris, c. I, s. 216; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 295

100. Kettâfî, Fihris, c. I, s. 316; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 295

101. Hayatı için bk: Kettâfî, Fihris, c. II, s.

1076; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. IV, s. 176

102. Kettâfî, Fihris, c. I, s. 202

46. ez-ZEBİDİ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrez-zak¹⁰³ (1205/1790)'ın NEŞGU'L ĞAVÂLİ FİL 'AVÂLİ'si¹⁰⁴

47. ed-DİMEŞKİ, Ebu'n-Nasr Muhammed b. Abdulkadir b. Salih b. Abdirrahim¹⁰⁵ (1253/1837)'in MUHTASARÜ'L CEVHERU'L FERİD Fİ 'ULUVVİ'L ESÂNİD'i¹⁰⁶

48. İBNU ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dimeşkî¹⁰⁷ (1255/1836)'nin 'UKÛDÜ'L LEÂLİ FİL ESÂNİDİ'L 'AVÂLİ'si¹⁰⁸

'Ukud, h. 1306'da Şamda bir cild halinde basılmıştır.¹⁰⁹ Eser üç bölüm ile bir sonuç (hâtıme) dan meydana gelmektedir. Bu bölümlerde şu konular işlenmektedir:¹¹⁰

103. Hayatı için bk: ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 296; Brock, Gal, c. II, 287; Suppl., c. II, s. 398; Kehhale, Mu'cemü'l-müellifin, c. XI, s. 282

104. Kettâni, Fihris, c. II, s. 684

105. Hayatı için bk: ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 82; Kettâni, Fihris, c. I, s. 162

106. Kettâni, Fihris, c. II, s. 585

107. Hayatı için bk: Bağdadî, İzâhu'l-meknûn, c. II, s. 115; Kettâni, Fihris, c. II, s. 869;

ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VI, s. 267

108. Bağdadî, İzâhu'l-meknûn, c. II, s. 115; Kettâni, Fihris, c. II, s. 869; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VI, s. 268

109. Serkis, Mu'cemü'l matbûât, s. 153

110. Kettâni, Fihris, c. II, s. 869

a. Birinci bölümde şeyhlerinin terceme-i halleri ve icâzet şekilleri zikredilmektedir.

b. İkinci bölümde bazı müsel sel hadisler konu edilmektedir.

c. Üçüncü bölümde kütübü sitte, meşhur hadis kitapları ile diğer islâmî eserlerin senedleri verilmektedir. Sonuçta ise bazı tarikatların silsilelerinden bahsedilmektedir.

49. es-SENÛSÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hattâbî¹¹¹ (1276/1859)'nin el-BUDÛRU'S-SÂFİRE Fİ 'AVÂLİ'L ESÂNİDİ'L FÂHİRE'si¹¹²

50. el-KAVUKÇÎ, Ebu'l Mehasin Muhammed b. Halil et-Trablusî¹¹³ (1305/1888)'nin el-MA'DENÛ'L LEÂLİ FİL ESÂNİDİ'L 'AVÂLİ'si¹¹⁴

111. Hayatı için bk: Kettânî, Fihris, c. I, s.

103; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VII, s. 192

112. Kettânî, Fihris, c. I, s. 246

113. Hayatı için bk: Kettânî, Fihris, c. I, s.

104; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VI, s. 352;

Brock, Suppl, c. II, s. 776; Kettânî, Risâle, s. 153

114. Kettânî, Fihris, c. II, s. 586; Brock, Suppl,

c. II, s. 776; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. VI, s. 352

51. el-ATTAR, İbrahim b. Mahmud b. Ahmed ed-Dımeş-
ki¹¹⁵ (1314/1896)'nin İNTİHÂBU'L 'AVÂLİ VE'Ş-ŞUYÛH VE'L
AHYÂR MİN FEHÂRİSİ SEBT ŞEYHUNE'Ş-ŞEYH İBRAHİM el-ATTAR'ı
oğlu Muhyiddin tarafından toplanmıştır.¹¹⁶

52. el-MERHÛMÎ, Ebu'l Hasan Ali b. Ali¹¹⁷ eş-Şafîf'
nin 'AKDÜ'L-LEÂLİ Fİ'L ESÂNİDİ'L 'AVÂLİ'si¹¹⁸

53. Muhammed b. Ömer'in¹¹⁹ el-'AVÂLİ'si¹²⁰

54. Muhammed el-Meczub (nşr)'un 'AVÂLİ İMAMI MÛS-
LİM'i¹²¹

B. GÖRME İMKANI BULDUĞUMUZ 'AVÂLİLER VE MÜELLİFLERİ

1. İBN EHMİMÎ, Ebû Huseyn Muhammed b. Abdillâh b.
Huseyn ed-Dekkâk¹²² (390/999)'ın el-FEVÂİDÜ'L MÜNTEKÂTÜ'L

115. Hayatı için bk: Kettânî, Fihris, c. I, s. 203;

Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifin, c. I, s. 110

116. Kettânî, a.g.e, c. I, s. 203

117. Müellifin terceme-i hali ve vefat tarihi tes-
bit edilememiştir.

118. Kettânî, Fihris, c. II, s. 866

119. Müellifin terceme-i hali ve vefat tarihi tes-
bit edilememiştir.

120. Hacı Halife, Keşf, c. II, s. 1179

121. el-Müneccid, Mu'cemü'l-mahtûtât, c. IV, s. 18

122. Hayatı için bk: Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad,
c. V, s. 469; Zehebî, Tezkire, c. III, s. 1012;
Siyer, c. XVI, s. 564; Ibnu'l İmad, Şezerât, c.
III, s. 134; Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifin, c. X,
s. 208

ĞARÂİBÜ'L HISÂN 'ANİ'Ş-ŞUYŪHİ'L 'AVÂLİ'si

Mil. Emr. kütüph. nr. 506/4 Miklebi kopmuş, şirâze-
li, üstü ebru kağıt kaplı (yer yer kurt yenikleri ile tah-
rip olmuş) âhar köşeli, sırtı kahverengi deri kaplı cilt
içerisinde 64^b-74^b varakları arasındadır. Eb'adi 130x175
(105x153) mm.dir. Kağıdı filigransız, adî âharlidir. Her
sayfada harekesiz Arap hattı ile 19 satır vardır. Ebu'l Ye-
men Zeyd b. Zeyd el-Kindî tarafından 607/1210 tarihinde is-
tinsah edilmiştir. 107 hadis mevcut olan bu 'avâlîde hadis-
ler birbirinden (حدّ)lafzıyla ayrılmıştır. Sahifelerin bazı-
sı su tahribatine uğramış, kenarlarına ise notlar ilâve olu-
nmuştur.

Baş: اخبرنا الامام تاج الدين حجة العرب ابواليمين زيد بن
الحسن بن زيد الكندي ...

Son: قال : ان الله عز وجل وملائكته يصلون على الصفا الاول .

2. es-SARİFİNİ, İbrahim b. Muhammed b. Ezher b. Ah-
med b. Irakî el-Hanbelî¹²³(641/1243)'nin el-CŪZ'Ū FİHİ Mİ-
NE'L EHÂDİSİ'L MÜNTEKÂTİ'L 'AVÂLİ 'ANİ'Ş-ŞUYŪHİ'L-LEZİNE
HADDESE 'ANHŪMŪ'L BUHARİ'si

123. Hayatı için bk: Zehebi, Tezkire, c. IV, s. 1433;
Siyer, c. XXIII, s. 89; İbnu Kesir, el-Bidâye,
c. XIII, s. 163; İbnu'l İmâd, Şezerât, c. V, s.

Mil. Emr. kütüph. nr. 2169/8 Miklebli, şirâzeli, beyzi şemseli koyu kahverengi deri cilt (üst cilt kapağı tamire muhtaç) içerisinde 86^b- 93^b varakları arasındadır. Eb'adı 142x204 (113x170) mm.dir. Kağıdı grek renkli, fi-liğransız, kalın ve âharlıdır. Her sayfada adî nesihle 20 satır vardır. Ebû Tahir Muhammed b. Yusuf tarafından n. VII. asırda istinsah edilmiştir. Cüz içerisinde 36 ha-dîs mevcuttur.

Baş: ... اخبرنا الامام ابواسحق ابراهيم بن المظفر بن ابراهيم

Son: قال لى رسول الله يا غلام اياكم والنظر فى النجوم فانه يدعوا الى

الكهانة واياكم والكلام فى القدر فانه يدعوا الى الزندقة واياكم وسب

اصحابى فان سبهم معتبه.

3. İBN HACER, Şemsüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî¹²⁴
(852/1448)'nin NAZMÜ'L-LEÂLİ Bİ'L MIETİ'L 'AVÂLİ'si

Köp. kütüph. nr. 428/4 Miklebli (kopuk), üzeri ce-har köşe sarı renkli kağıt kaplı deri cilt içerisinde 136^a-217^b varakları arasındadır. Eb'adı 18,5x27,5 (11x18) mm.dir. Kağıdı orta kalınlıkta, krem renkli ve âharlıdır. Her

124. Hayatı için bk: İbnu Hacer, Lisânu'l-mîzân, c. VII (hâtîme); Brock, Suppl, c. II, s. 75; ez-Zirikî, el-A'lâm, c. I, s. 173

sayfada nesihle 17 satır vardır. Hadisler kırmızı renkle birbirinden ayrılmıştır.

Baş: ... اما بعد احمد لله على نعم عظمت ان تبلغ الاسن حق حمدها ...
 Son: محمد العسقلانى خرجها له ابوالفضل احمد بن على بن محمد العسقلانى .

Nazmü'l-leâlf, 100 hadisi hâvidir. Girişte isnâd ve âlf isnâd hakkında hadîs imamlarının sözleri ile "ameller niyetlere göredir" hadîsinin senedlerini ve tahricini verir. Her hadîsden sonra, o hadîsin mütemed hadîs kitaplarındaki yerlerine işaret eder. Son kısımda Zeynüddîn Irâkî ile Şeyh Takyüddî'nin takrizleri vardır.

4. el-KURDÎ, İbrahim b. Hasan eş-Şehrezûrî¹²⁵ (1161/1697)'nin CENÂHU'N-NECÂH BÎ'L 'AVÂLİ'S-SİHAH'ı

Köp. kütüph. nr. 279/1 Miklebli, gömme şemseli, kahve renkli deri cilt içerisinde 1^a-33^b varakları arasındadır. Eb'adı 14,5x21 (9x16) mm.dir. Kağıdı orta kalınlıkta, krem renkli, filigranlı ve âharlıdır. Her sayfada nesihle 23 satır vardır. Hadislerin baş kısımları kırmızı ile yazılmıştır.

125. Hayatı için bk: Brock, Gal, c. II, 386; Suppl, c. II, s. 520; Kettâfî, Fihris, c. I, s. 312; c. II, s. 512; Kebhâle, Mu'cemü'l-müellifin, c. I, s. 21

قال المؤلف ابراهيم بن حسن ... تم تسويده ظهر يوم الاثنين
 Ferag kaydı: 1083 بالروضة المقدسة تجاه المحراب
 النبوى

Baş: الحمد لله العلى الاعلى الولى القريب... اما بعد فلما كان المحدثون الذين يرون
 الاحاديث بالاسانيد... فاجبته تخريج اربعين حديثا من العوالى الصحاح

Son: سبحانك وبك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين ...

Kettânf, bu 'avâlnin diğer bir isminin de "Levâ-
 miu'l-leâlî fi'l erbeine'l 'avâlî" olduğunu söyler.¹²⁶ Mu-
 kaddimesinde hadîs ehlinin fazîlet ve şerefi, "ümmetim-
 den kırk hadîs ezberleyen...." hadîsinin tarikleri hak-
 kindâ bilgi verir. Daha sonra Suyûti'nin "en-Nâdiriyyâtu
 mine'l 'uşâriyyât" isimli cüz'ünü rivâyet eder. İmam Bu-
 hârinin terceme-i hali, sahîhinin rivâyetleri hakkında
 bilgi verdikten sonra Buhâri'nin rubâiyyâtından kırk ta-
 nesini zikreder. Hatimedâ ise Buhâri'nin sülâsiyyâtını ve
 20 müselsel hadîsi rivâyet eder.

5. el-AMİRİ, Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Mu-
 hammed'in¹²⁷ el-CÜZ-Ü FİHİ ERBEÛNE HADİS MİNE'S-SİHÂHİ'L
 'AVÂLİ MİN MESMÛATİ EBİ'L BEREKÂT en-NİSÂBURİ'si

126. Kettânf, Fihris, c. I, s. 312

127. Bu ve bundan sonra zikredeceğimiz 'avâlî mü-
 elliflerinin terceme-i halleri ve vefat ta-
 rihlerini tesbit edemedik.

Mil. Emr. kütüph. nr. 506/6 Miklebi kopmuş, şirâzeli, üstü ebru kağıt kaplı, ahâr köşeli, sırtı kahverengi deri cilt içerisinde 83^a - 97^b varakları arasındadır. Eb'adı 130x175 (95x147) mm.dir. Kağıdı filigransız, yer yer kurt yenikleri ile yıpranmış adî ahârlidir. Her sayfada Arab hattı ile 18 satır vardır. Kenarlara notlar ilave edilmiş olup, sahifeler yıpranmıştır. İsminden de anlaşıldığı gibi cüzde 40 hadîs mevcuttur. Hadîslerin sonunda değerlendirilmeleri (sahih ve hasen oldukları) yapılmış, Buhâri ve Müslimin hadîsleri hangi tariklerle rivâyet ettiklerine, ittifak veya infirad ettiklerine bazan hangi kitaplarda (bölümlerde) rivâyet ettiklerine de işaret edilmiştir.

Baş: . . . اخبرنا الشيخ الفقيه الامام الحافظ الذاكر الناقد

Son: الحمد لله رب العالمين كثير عدد ما فى عمله ومداد كلماته واضعاف ذلك

والصلاة والسلام ..

6. el-BAKKAL, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer'in el-FEVÂ-
İDÜ'L MÜNTEKÂTÜ'L ĞARÂİBÜ'L HISÂN 'ANİ'S-ŞUYŪHİ'L 'AVÂLİ'
si

Mil. Emr. kütüph. nr. 2169/7 Miklebli, Şirâzeli, beyzi şemseli, koyu kahverengi deri cilt içerisinde 75^b - 86^b varakları arasındadır. Eb'adı 142x204 (115x160) mm. dir. Her sayfada adî nesihle 15 satır mevcuttur. Hadîs-

ler arası حدّ lafzı ile birbirinden ayrılmıştır. Cüzde 85 hadîs mevcuttur. Kenarlarda notlar vardır.

Baş: ثنا الزاهد أبو العباس أحمد بن أبي غالب المعروف بابن الطلاية الوراق... .

Son: قال نظرت في أعمال البر فإذا الصلاة تجهد البدن ولا الجهد المال والصيام

مثل ذلك والحج تجهد المال والبدن ورايت الحج افضل من ذلك كله.

7. İBN ALİ ed-DEKKAK'ın el-FEVÂİDÜ'L 'AVÂLİ VE'L ĞARÂİBÜ'L MÜSTAHRECE MİN USŪLİ AHMED el-HADDÂD'ı

Mil. Emr. kütüph. nr. 2169/10 Miklebli, şirâzeli, beyzi şemseli, koyu kahverengi deri cilt içerisinde 102^a-125^b varakları arasındadır. Eb'adı 142x204 (113x160) mm. dir. Kağıdı filigransız, adî âharlıdır. Her sayfada mağrib hattı ile 20 satır mevcuttur. 102^a-125^b varakları arasında Ebu'l Feth Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Heddâd'ın 'avâlifleri İbn Ali ed-Dekkak tarafından üç ayrı cüz halinde toplanmıştır.

Baş: اخبرنا الشيخ الزكي احمد بن محمد بن احمد بن سعيد الحداد

Son: يقول بر الوالدين كفارة لكبائر

8. Muhammed b. Abdulvâhid'in el-FEVÂİDÜ'L 'AVÂLİ'si

Mil. Emr. kütüph. nr. 2169/15 Miklebli, şirâzeli, beyzi şemseli koyu kahverengi deri cilt içerisinde 150^b-165^b varakları arasındadır. Eb'adı 142x204 (116x170) mm.

dir. Kağıdı fildişimsiz, şerhlidir. Her sayfada 17 satır mevcuttur. Çok karışık bir hat ile yazıldığı için okunması mümkün olmamıştır.

S O N U Ç

İslam öncesi Arabistanda şiir ve hikayelerde iptidâî şekilde kullanılan isnâd, İslam sonrası sahâbeden itibaren özellikle hadisle gelişmiş, yaygınlaşmış ve sistemleşmiştir.

Hadislerin sahib olup olmadıklarını tesbite yarayan sened zinciri, Hz. Peygamber (s.a)'den uzaklaştıkça uzamış, daha açık bir tabirle şahıslar çoğalmıştır. Hadislerin uyanık bekçileri olan muhaddisler, hadisi daha sağlam elde edebilmek, şahısları azaltabilmek için seyahat etmişlerdir. Ancak her zaman Hz. Peygamber'e (s.a) yakın olan isnâdları elde edememişler, bu sebeple de sahâbe, tâbi'ûn ve ehliyetli âlimlere güvenmişler, onları tercih etmişlerdir. Böylece Hz. Peygamber'e (s.a) ve güvenilir hadis imamlarına yakın olan isnâd, 'âli (tercih edilen) zıddı ise nâzil (daha az değerli) olarak kabul edilmiştir.

'Alî isnâd, sıhhate daha yakın olduğu ve onda hata ihtimali daha az olduğu için nâzil isnâddan üstün tutulmuştur. Ancak râvileri adâlet ve zabt yönünden kuvvetli olan nâzil isnâdlar sırf râvî sayısının çokluğuyla terkedilmemiş, böylelerine mânen 'âli isnâd denmiştir.

İsnâdın değer açısından iki kısma ayrılıp hakikaten veya mânen 'âli olanlarının tercih edilmesi, muhaddislerin sünneti koruma çabalarının en bariz, takdire şayan örneğidir.

Görebildiğimiz kadarı ile şu ana kadar mustakil olarak incelenmemiş olması, kaynaklarda dağınık halde bulunması ve zamanın kısıtlı olması sebepleri ile hattıza tında daha geniş bir çalışmada incelenmesi gerektiği anlaşılan 'avâlifler bu tezde bir bölüm içerisinde müellifleri ile tesbite çalışılmıştır. Bu arada tezde kısmen de olsa 'avâliflerin buldukları kütüphanelere, konu ve müelliflerin terceme-i halleri ile ilgili kaynaklara işaret edilmesi, ileride yapılacak bir çalışma için zemin teşkil edecek niteliktedir.

'Alf isnâd talebinin tercih ve teşviki, ilk hadîs kitaplarında bu nevi hadîslerin toplanmasına vesile olmuştur. Bu nevi hadîsleri diğerlerinden tefrik etme mesâfisi olan 'avâlifler de çok erken devirde başlamış, çoğalmış ve hadîs edebiyatında zengin bir literatür oluşturmuştur.

Tesbit edebildiğimiz 'avâlifler bunlar olmakla birlikte, hadîs edebiyatında 'avâliflerin zengin literatür oluşturdukları anlaşılmıştır. Bazı 'avâliflerde olduğu gibi hadîs imamlarının "sülâsiyyât" ve "rubâiyyât" gibi senedlerindeki râvî sayısına göre isim alan edebiyat da aynı türden ('avâliflerden) sayılacak olursa, 'avâliflerin çok zengin literatür oluşturdukları daha vâzih bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

- Accac, Muhammed el-Hatib; es-Sünne kable't-tedvin, Kahire, 1383/1963
- Ahmed b. Hanbel; Müsned, İstanbul, 1982
- Ahmed Muhammed Şâkir; el-Bâisü'l-hasis şerhu ihtisârı ^Ulûmi'l hadis, Kahire, 1399/1979 (el-Bâisu'l-hasis)
- Ahmed Naim; Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, I, Ankara, 1979 (Tecrid Tercemesi)
- el-A^Czamî, Muhammed Mustafa; Studies in Early Hadith Literature, Beyrut, 1968
- Bağdâdî, İsmâil Paşa b. Muhammed Emin; İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli ^Calâ Keşfi'z-zunûn ^Can esâmi'l kütübi ve'l funûn, Tahran, 1378/1967 (İzâhu'l-meknûn)
- Brockelmann, Carl; Geschichte der Arabischen Literatur, Leiden, 1943
- Supplementband, Leiden, 1937
- Buhârî, Ebû ^CAbdullah Muhammed b. İsmâ^Cil; el-Câmi^Cu's-sahih, İstanbul, 1982 (Buhârî)
- Cezâirî, Tâbir b. Sâlih b. Ahmed; Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser, Kahire, 1328/1910 (Tevcih)
- Çakan, İsmail L. ; Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1985
- Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, İstanbul, 1982
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed ^CAbdullah b. ^CAbdirrahman; Sünenü'd-Dârimî, İstanbul, 1982 (Dârimî)

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî; Sünen, I-V, İstanbul, 1982 (Ebû Davud)

Ebû Nu'aym, Ahmed b. 'Abdillab; Kitabu zikri abbâri isfehan, Tahran, ts.

Ebû Zehv, Muhammed Muhammed; el-Hadîs ve'l-muhaddisûn ev 'Cinâyetu'l-ümmeti'l-islâmiyye bi's-sünneti'n-nebeviyye, Mısır, ts. (Muhaddisûn)

Hacı Halife, Mustafa b. 'Abdillab; Keşfu'z-zumûn 'Can esâmî'l kütübi ve'l funûn, Tahran, 1387/1967 (Keşf)

Hâkim, Ebû 'Abdillab Muhammed b. 'Abdillab en-Nisâbüri; Kitâbu ma'rifeti 'ulûmi'l-hadîs, Beyrut, ts. (Ma'rife)

Hatîb, Ebû Bekir Ahmed b. 'Ali b. Sâbit el-Bağdâdî; el-Câmi' li ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi', Riyad, 1402/1982
 ——— Kitâbu'l kifâye ff ilmi'r-rivâye, Medîne, ts. (Kifâye)

———— Şerefu ashâbi'l-hadîs, thk. M. Saïd Hatiboğlu, Ankara, 1971. (Şeref)

———— Tarihu Bağdâd, Medine, ts.

Hulî, Muhammed 'Abdü'l-'azîz; Miftâhu's-sünne ev târihu funûni'l-hadîs, Mısır, ts. (Miftâhu's-sünne)

Irâkî, 'Abdürrahîm b. Hüseyin; et-Takyîd ve'l-izâh limâ utlika ve uğlika min mukaddimeti İbni's-Salah, Halep, 1350/1931 ('Ulûmu'l hadîs ile birlikte)

İbn Ebi Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Ebi Hâtim Muham-

- med b. İdris b. Münzir et-Temîmî er-Râzî; el-Cerh ve't-ta'dîl, Beyrut, 1272/1952
- İbn Hacer, Ahmed b. ^cAli el-Askalanî; ed-Dürerü'l kâmine fi a^cyâni'l mieti's-sâmine, Beyrut, ts.
- Lisânu'l mizân, Beyrut, 1330/1911
- Şerhu nuhbeti'l fikir fi mustalahı ehli'l eser, Mısır, 1325/1943 (Şerhu Nuhbe)
- İbn Hallikân, Ebu'l ^cAbbas Şemsü'd-Dîn Ahmed b. Muhammed; Vefeyâfü'l-a^cyân ve enbâu ebnâi'z-zaman, Beyrut, ts. (Vefeyât)
- İbnu'l İmad, Ebu'l Felâh ^cAbdu'l-Hayy el-Hanbelî; Şezerâtu'z-zeheb ahbâru men zeheb, Beyrut, ts. (Şezerât)
- İbn Kesîr, ^cİmâdüddîn, Ebu'l-fidâ; el-Bidâye ve'n-nihâye, Beyrut, 1977 (el-Bidâye)
- İbn Mâce, Ebû ^cAbdillâh el-Kazvîni; Sünen, I-II, İstanbul, 1982
- İbn Manzûr, Cemâlü'd-Dîn Ebu'l Fadl Muhammed b. Celâlü'd-Dîn, Lisânu'l-^cArab, Beyrut, ts.
- İbn Sa^cd, Muhammed b. Sa^cd b. Menî' ez-Zuhrî; Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir, Beyrut, ts. (Tabakât)
- İbnu's-Salah, Ebû ^cAmr Osman b. ^cAbdirrahman eş-Şehrizûrî; ^cUlûmu'l-hadîs, nşr. Muhammed Râğîb et-Tabbah, Halep, 1350/1931 (Mukaddime)
- ^cItr, Nureddin; Menhecü'n-nakd fi ^culûmi'l-hadîs, Dimeşk, 1401/1981

- Kasımî, Cemalüddin; Kavâ'idü't-tahdîs min funûni mustalahı'l-hadîs, Dimeşk, 1353/1953 (Kavâ'id)
- Kâdî İyad, Ebu'l-Fadl b. Musâ el-Yahsûbî, el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-sema', 1389/1970, Tunus. (el-İlma')
- Kandemir, M. Yaşar; Mevzu Hadisler, Ankara, 1975
- Kehhâle, Ömer Rıda; Mu'cemü'l-müellifin teracümü musannıfi'l-kütübi'l-^carabiyye, Beyrut, ts.
- Kettâni, Muhammed b. Ca^cfer; er-Risâletü'l-müstatrefe li beyânı meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerreffe, İstanbul, 1986
- Kettâni, ^cAbdu'l-Hayy b. ^cAbdi'lkebir; Fihrisü'l fehâris ve'l esbât ve mu'cemü'l me^câcim ve'l meşhât ve'l müselselât, Beyrut, ts.
- Koçyiğit, Talat; Hadîs İstilahları, Ankara, 1980
- Hadîs Tarihi, Ankara, 1977
- Müslim b. Haccac el-Kureşî; Câmi^cu's-sahîh, İstanbul, 1982
- Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref; et-Takrîb li'n-Nevevî Fennu usûli'l-hadîs, Mısır, 1388/1968
- Okiç, Muhammed Tayyib; Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tetkikler, İstanbul, 1959
- Polat, Selahattin; Mursel Hadîsler ve Delil Olma Yönünden Değeri, Ankara, 1985

- Râmehurmuzî, Hasen b. °Abdirrahman; el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâf, nşr. Muhammed °Aceac el-Hatib, Beyrut, 1971
- Selahu'ddîn el-Müneccid; Mu'cemü'l mahtûtâti'l matbûât, Beyrut, 1975
- Serkis, Yusuf İlyan; Mu'cemü'l matbûâti'l °arabiyyeti ve'l mu'arreb, Mısır, 1342/1928
- Sezgin, Fuad; Buhârinin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, İstanbul, 1956
- Târîhu't-turâsi'l °arabî, tre. Mahmud Fehmi Hicâzî, Mısır, 1403/1983
- Sıddîkî, Muhammed Zübeyr; Hadis Edebiyatı Tarihi, tre. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1966
- Subhi Salih; °Ulûmu'l-hadis ve Mustalahuhû, Beyrut, 1388/1969
- Suyûti, Celâlu'ddîn °Abdurrahman b. Ebî Bekir; Tedrîbu'r-râvî fi şerhi Takribi'n-Nevevî, thk. °Abdulvehhab °Abdüllatif, Beyrut, 1379/1959 (Tedrib)
- et-Tabbah, Muhammed Râğîb; el-Misbâh °alâ mukaddimeti İbni's-Salah, Halep, 1350/1931 (°Ulûmu'l hadisle birlikte)
- et-Tahanevî, Muhammed °Ali b. °Ali; Keşşâfu istilâhâtı'l funûn, Kalkuta, 1862
- Toksarı, Ali; "Hadis İlmi Açısından Sahâbî Kavli ve Değeri" Erciyes Ü. İlâhiyat Fak. Dergisi, sy. 2, 1985,

s. 345

Tuğ, Salih; Zuheyr'ubn Harb ve Kitâbu'l-^Cilm Adlı Eseri,
İstanbul, 1984

Üsâme Mera^Cşlâ; es-Sihah fi'l lügati ve'l ^Culûm, Beyrut,
1975 (es-Sihah)

ez-Zâvî, Tâhir Ahmed; Tertîbu'l kâmûsi'l muhîr ^Calâ tarî-
kati'l misbâhi'l meniyye ve esâsi'l belâğa, Mısır,
1971

Zehebî, Ebû ^CAbdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Os-
man; Mîzânü'l i^Ctidâl fi nakdi'r-ricâl, Beyrut, ts.
(Mîzân)

——— Siyeru a^Clâmi'n-nübelâ, Beyrut, 1405/1984 (Siyer)

——— Tezkiretü'l-huffâz, Beyrut, ts. (Tezkire)

ez-Ziriklî, Hayrüddîn; Kâmûsu terâcimi'l-eşhuri'r-ricâl
ve'n-nisâ' mine'l ^Carab ve'l musta^Cribîn ve'l müs-
teşrikîn, Kahire, 1954 (el-A'lâm)